

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai
1

LI

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2018
© Straipsnių autoriai, 2018

REDA GRIŠKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

TARP SENOSIOS IR NAUJOSIOS LIETUVOS: TESTAMENTINĖS ADOMO HONORIJAUS KIRKORO IŠTARMĖS

ANOTACIJA. Straipsnyje analizuojama Adomo Honorijaus Kirkoro ir jo aplinkos politinė programa, aptariami svarbiausi jos dėmenys, autoritetai ir prioritetai. Aiškinamos kontroversiško lietuvių nacionalinio atgimimo veikėjų požiūrio į šią asmenybę ir jo kūrybą priežastys.

RAKTINIAI ŽODŽIAI: Adomas Honorijus Kirkoras, politinė programa, valenrodiškumas, Teodoras Narbutas (*Teodor Narbutt*), istorinė atmintis, Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas, Vilnius, aušrininkai.

Įvadas

Šio straipsnio idėja kilo prieš kelerius metus, kai rašiau apie Teodoro Narbuto (*Teodor Mateusz Ostyk-Narbutt*, 1784–1864) veikalo *Dzieje narodu litewskiego*¹ įtaką lietuvių nacionalinio atgimimo veikėjams². Spontaniškai tame rašinyje atsirado skyrelis „Adomas Honorijus Kirkoras – ne Narbutas“³. Tą intarpą padiktavo dviejų faktų sankirta ir akivaizdus nelogiškumas: perdėm kritiškas kai kurių aušrininkų požiūris į Adomą Honorijų Kirkorą (*Adam Honory Kirkor*, 1818–1886) ir daugiau nei entuziastingas *Auszros* idėjų palaikymas paties A. H. Kirkoro ištarmėse, kas ypač ryšku

¹ T. Narbutt, *Dzieje narodu litewskiego* (toliau – *DNL*), t. 1–9, Wilno, 1835–1841.

² R. Griškaitė, *Auszra* ir Teodoras Narbutas, *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 191–270.

³ Ten pat, p. 242–247.

1884–1886 m. rašytuose laiškuose Mečislovui Davainiui-Silvestraičiui (*Mieczysław Dowojna-Sylwestrowicz*, 1849–1919)⁴. Tada rašiau, kad ši Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Rankraštyne saugoma ir iki tol tyrėjų neaptarta korespondencija priminė dvasinį testamentą arba net išpažintį. Dariau ir kitą išvadą – A. H. Kirkoras visus trejus paskutinius savo gyvenimo metus ne tik atidžiai sekė lietuvių atgimimo procesą, bet ir moraliai jį palaikė – netgi daugiau negu kiti dar gyvi to įvykio liudininkai, taip pat senosios kartos atstovai – Juozapas Ignacijus Kraševskis (*Józef Ignacy Kraszewski*, 1812–1887) ir Mikalojus Akelaitis (*Mikołaj Akielewicz*, 1829–1887). Rašiau ir apie tai, kad geriausiai tai atspindi šios 1885 m. gegužės 5 d. Krokuvoje M. Davainiui-Silvestraičiui rašyto laiško eilutės:

Dirbkite, mano gerasis mielas! Mylėkite Savo kraštą, Savo kalbą, darykite ką tik galite, kad jį nuo išnaikinimo apsaugotumėte, rūpinkitės jo vystymusi, pažanga, o kadangi dabarties motina yra atrasta praeitis, gerbkite mūsų kapus, mūsų amžinąjį guolį, mūsų skausmingą liūdėsį, tyrinėkite, aprašinkite ir mūsų neužmirškite, kuo daugiau žinių apie mus pateikite⁵.

Ilgainiui gilinantis į šaltinius išsirutuliojo ir paprastumu stulbinanti išvada: A. H. Kirkoras *visada* nuosekliai dirbo viena linkme, kurią ir jis pats įvardydavo tik vienu žodžiu – „Lietuva“ (*Litwa*). Tačiau tie šaltiniai rodė ir kita – nors iš esmės teigiamai vertindami A. H. Kirkoro įdirbį Lietuvos istorijos, ypač Vilniaus praeities tyrimų srityje, aušrininkai niekada – ir tai, tiesa, su nedidelėmis išimtimis, juos vienijo su emigracijos veikėjais – neatleido jam dalyvavimo imperatoriaus Aleksandro II apsilankymui Vilniuje 1858 m. rugsėjo 6 ir 7 d. skirto albumo istorijoje⁶. Šiandien atrodo, kad toną davė pats Jonas

⁴ Svarbiausias *Auszros* idėjas lietuvių kalba neskaitančiam A. H. Kirkorui referavo ne tik M. Davainis-Silvestraitis, bet ir vienas iš šio laikraščio redaktorių Martynas Jankus (1858–1946), su kuriuo taip pat intensyviai susirašinėta. Žr. Ten pat, p. 244, išnaša 259.

⁵ Cit. pagal: ten pat, p. 243.

⁶ Ir aprašomuoju laikotarpiu galiojo ta pati XIX a. Lietuvą ženklinanti taisyklė: visuotinio sąjūdžio ir dvasinio pakilimo metais susiformuoja tokie diskursai apie priklausomybę tautai, kai bet koks bendradarbiavimas su imperine valdžia įvardijamas kaip išdavystė. Daugiau apie tai žr. H. Beresnevičiūtė-Nosálová, *Lojalumų krizė: Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795–1831 metais*, Vilnius, 2001, p. 207. Garsiausia tokio požiūrio išraiška vadinamuoju A. H. Kirkoro atveju – Julijono Kliačkos (*Julian Klaczko*, 1825–1906) pamfletas, iš pradžių, 1860 m. kovo mėnesį, paskelbtas laikraštyje *Widomości Polskie*, o vėliau, papildytas ir pataisytas, ir atskira brošiūra. Žr. [J. Klaczko], *Odstępcy*, Paryž, 1860. Šioje knygelėje A. H. Kirkoras buvo ne tik viešai įvardytas renegatu, maža to, žmogumi „be tėvynės“, – nes jo tėvynė „ten, kur gerai“ (*tam ubi bene*), bet ir suabejota išliekamąja jo kūrybos verte. Žr. ten pat, p. 8–9 ir kt. Šiaip ar taip, anaipol ne visi emigracijos Paryžiuje veikėjai A. H. Kirkoro atžvilgiu buvo nusiteikę priešiški. Kaip visišką kontrastą galima minėti jau po albumo imperatoriui įteikimo (sic!) rašytus ypač jausminga retorika pasižyminčius literato ir mokslininko Aleksandro Chodzko (*Aleksander Chodźko* vel *Chodźko-Borejko*, 1804–1891) laiškus, kuriuose A. H. Kirkoras vadinamas „Lietuvos puošmena ir pasididžiavimu“, „Aistringiausiu Šventų Tautos Atminimų saugotoju!“, „Lietuvos Amžinosios Ugnies sargu“. Žr. A. Chodzko laiškas iš Paryžiaus

Basanavičius, kurio požiūris į A. H. Kirkorą buvo labai prieštaringas, o iškalbingiausiai jo pozicija matoma šioje ištarmėje apie 1882 m. pasirodžiusias A. H. Kirkoro Lietuvos istorijos apybraižas daugiatomės 1881–1901 m. leistos knygos *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*⁷ trečiojo tomo pirmojoje dalyje: „Kaip aš pasakysiu tau, kad tai vislab sustatė Kirkoras, tai tu pats suprasi, dėl ko taip nėkingai Lietuva apraszita!“⁸ Šie *Auszroje* spausdinti žodžiai apkartino paskutinius tada jau sunkiai sirgusio A. H. Kirkoro gyvenimo metus. Tikriausiai kaip tik dėl šios nuostatos jo vardo nematome nei pirmojoje (1898 m.), nei gerokai papildytoje antrojoje (1900 m.) Antano Miluko (1871–1943) sudaryto lietuvių nacionalinio panteono, t. y. *Lietuviszko Albumo*, laidoje⁹.

Ši tariama A. H. Kirkoro kontroversija – nes sunku būtų rasti kitą tokią politiškai ir kultūriškai nuoseklią mūsų XIX a. asmenybę – tiek amžininkams, tiek vėlesniems jo biografams ar tiesiog tos epochos tyrėjams visada kėlė daug minčių. Todėl po J. I. Kraševskio, Vladislavo Sirokomlės (tikr. Liudvikas Kondratavičius; *Ludwik Franciszek Władysław Kondratowicz* vel *Władysław Syrokomla*, 1823–1862) ir Eustachijaus Tiškevičiaus (*Eustachy Tyszkiewicz*, 1814–1873) tai daugiausia dėmesio sulaukęs vadinamosios Vilniaus senienų muziejaus (toliau – VSM) ir Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos (toliau – VLAK) grupės atstovas¹⁰. Tarti naują žodį, juolab rasti dar tyrėjų neapartos

A. H. Kirkorui į Vilnių, 1858 m. gruodžio 24 d., *Lietuvos valstybės istorijos archyvas* (toliau – LVIA), f. 1135, ap. 11, b. 2, l. 21r. Pasak A. Chodzkos, „Lietuva niekada nenuskęs Laiko tėkmėje, kol bus tokie lietuviai kaip Adomas Mickevičius ir Adomas Kirkoras [pabraukta A. Chodzkos. – R. G.]“ – ten pat, l. 22r.

⁷ Žr. [A. K. Киркор, П. [А.] Кулиш, П. П. Семенов], *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*, под общей редакцией П. П. Семенова, т. 3, ч. 1: *Литовское Полесье*, Санкт-Петербург, Москва, 1882, с. 1–232. A. H. Kirkoras šiai, lietuviškai, knygos daliai, parašė devynis iš knygoje spausdintų vienuolikos istorinių apybraižų, o antrajai, skirtai Baltarusijai, – aštuonias iš dešimties. Žr. [A. K. Киркор, С. В. Максимов, П. П. Семенов], *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*, под общей редакцией П. П. Семенова, т. 3, ч. 2: *Белорусское Полесье*, Санкт-Петербург, Москва, 1882, с. 233–490.

⁸ Cit. pagal: R. Griškaitė, *Auszra* ir Teodoras Narbutas, p. 245. Šie žodžiai buvo spausdinti 1884 m. *Auszroje* J. Basanavičiaus pasirašytame rašinyje, kuriame jis savo ruožtu citavo į Prahą jam atsiųstą Marijampolės ir Maskvos laikų bičiulio ir bendraminčio, gydytojo ir rašytojo Vinco Pietario (1850–1902) laišką.

⁹ Daugiau apie tai žr. R. Griškaitė, *Auszra* ir Teodoras Narbutas, p. 231–242, 247.

¹⁰ Minėsiu tik svarbiausius tyrimus ir šaltinių publikacijas: M. Brensztejn, *Adam Honory Kirkor: wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*, Wilno, 1930; D. Fainhauzas, *Slaptas caro valdžios dokumentas apie 1846 metus Lietuvoje ir Baltarusijoje* (Adomo Kirkoro „Kelionės dienoraštis“), *Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija*, t. 5, 1958, p. 201–209; D. Fainhauzas, S. Nosek, Kirkor, Adam Honory, *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław, Warszawa, Kraków, 1966–1967, s. 475–478; V. Merkys, *Neleistinos lietuviškos dainos knygoje „Iszrynkimai isz Gywenima ir Apraszyma Letuwii“ (1854 m.)*, *Kraštotyra*, Vilnius, 1970, p. 57–67;

medžiagos yra sudėtinga, todėl šiame straipsnyje bus mėginama tik kiek kitaip sudėlioti A. H. Kirkoro biografijos ir kūrybos akcentus, kurie įvardyti dviem dėmenimis: „Narbutas“ ir „Vilnius“. Svarbus šiame darbe ir lyginamasis aspektas, t. y. šio rašinio herojaus laikysena pirmiausia skleidžiama T. Narbuto asmens ir jo idėjų fone.

Narbutas

Didelę įtaką A. H. Kirkoro pasaulėžiūrai turėjo mokykla – Vilniaus 2-oji gimnazija, kurioje mokėsi tuometis bajorijos elitas (1838-aisiais, t. y. paskutiniaisiais A. H. Kirkoro mokslo šioje įstaigoje metais, ji reorganizuota į Vilniaus bajorų institutą). Nuo 1834 m. liepos 27, kai buvo patvirtinti prie gimnazijos įsteigto pensiono nuostatai, mokslas ten trukdavo septynerius metus. Šios mokyklos auklėtiniai buvo mokomi tikybos, rusų gramatikos, logikos ir literatūros, aritmetikos, algebros, trigonometrijos, fizikos, geografijos,

M. Stolzman, *Czasopisma Wileńskie Adama Honorego Kirkora*, Warszawa, Kraków, 1973; St. Kirkor, *Przeszość umiera dwa razy. Powieść prawdziwa*, Kraków, 1978; J. Maceika, Adomas Honoris Kirkoras. Jo gyvenimas ir darbai, A. H. Kirkoras, *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*, iš lenkų kalbos vertė K. Uscila, Vilnius, 1991, p. 5–15; A. Kulakauskas, Lietuva „Vaizdingosios Rusijos“ leidinyje, A. H. Kirkoras, *Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų*, iš rusų kalbos vertė V. Visockas, Vilnius, 1995, p. 5–10; Z. Medišauskienė, Adomas Honorijus Kirkoras: tarp Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos, *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 8: *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, sud. E. Motieka, R. Miknys, R. Lopata, Vilnius, 1996, p. 194–223; Д. Э. Леви́н, Первые столичные рецензии на памятные книжки Виленской губернии (1852–1854 г. г.), *Белорусский сборник*, вып. 1, 1998, с. 41–62; П. Лаври́нец, Адам Киркор, П. Лаври́нец, *Русская литература Литвы (XIX – первая половина XX века)*, Вильнюс, 1999, с. 38–44; D. Staliūnas, Lietuviškojo patriotizmo pėdsakai XIX a. viduryje, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2000, 2001, p. 310–325; V. Krapauskas, *Nationalism and Historiography: The Case of Nineteenth-Century Lithuanian Historicism*, New York, 2000, p. 35, 36, 141; М. Долбилов, Д. Сталюнас, *Обратная Уния: из истории отношений между католицизмом и православием в Российской империи (1840–1873)*, Вильнюс, 2010, с. 52–72, 78–80, 85–96 ir kt.; Т. Володина, Адам Киркор и краевая историография в контексте трансформации Российской империи в XIX в., *Историк в меняющемся пространстве российской культуры*, ред. Н. Н. Алеврас [и др.], Челябинск, 2006, prieiga per internetą: <http://kk.convdocs.org/docs/index-19479.html> [žr. 2018 11 03]; E. Semeńowicz, *Kreacja tożsamości kulturowej Litwy w pracach Wileńskiej Komisji Archeologicznej i Muzeum Starożytności w latach 30.–70. XIX wieku*, Warszawa, 2012, s. 138, 166–173; M. Frązek, Adam Honory Kirkor – przyczynek do stanu badań, *Acta Albaruthenica*, 2012, t. 12, s. 183–197; M. Frązek, *Petersburskie czasopisma Adama Honorego Kirkora, Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, 2013, nr 4, s. 103–118; A. Федута, Земляки (Ф. В. Булгарин и А. Г. Киркор: к истории взаимоотношений), А. Федута, *Сюжеты и комментарии*, Вильнюс, 2013, с. 33–67; А. Рейтблат, Адам Гонорий Киркор и Фаддей Булгарин: взаимосвязи и идейная близость, *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915). Mokslo straipsnių rinkinys*, sud. R. Griškaitė ir Ž. Būčys, Vilnius, 2015, p. 233–249; M. Frączek, Adam Kirkor i Muzeum Starożytności w świetle krakowskich archiwaliów, ten pat, p. 243–250 ir kt. Pastaruoju metu A. H. Kirkorui daug vietos skirta ir Vilniaus katedros tyrimų kontekste. Žr. V. Urbanaivičius, *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų panteonas Vilniuje*, Vilnius, 2018, p. 29, 34, 35, 60 ir kt.

visuotinės ir Rusijos istorijos, statistikos, lotynų, prancūzų ir lenkų literatūros, kaligrafijos, braižybos, piešimo, dainavimo, muzikos, šokių, fechtavimo (pastarieji keturi dalykai buvo pasirenkami). Pensiono auklėtiniams, parodžiusiems geras minėtų dalykų, ypač – rusų kalbos ir literatūros žinias, buvo suteikiamas pats žemiausias, keturioliktasis, – kolegijos registratoriaus – „Rangų lentelės“ titulas¹¹. Šia galimybe A. H. Kirkoras pasinaudojo, nes iš gimnazijos išsinešė ir rangą, ir ypač geras rusų kalbos žinias. Jis iš karto gavo darbą Vilniaus izdo rūmuose, o kitais metais debiutavo rusakalbėje spaudoje – dviem apsakymais ir straipsniu rinkinyje *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*¹². Nuo šiol A. H. Kirkoras nuosekliai derino valstybinę tarnybą (1849 m. tapo ir Vilniaus gubernijos statistikos komiteto tikruoju nariu, o 1851 m. – dar ir šio komiteto kanceliarijos raštvedžiu, t. y. sekretoriumi) ir kūrybą. Pastarajai – neatsiejamai ir nuo leidybinės veiklos – visada teikė pirmenybę, tačiau neatsisakė ir valdininko karjeros. Garsiajame 1861 m. sausio 28 d. laiške žmonai Marijai Celestinaei vel Celinaei Bočkovskytei-Kirkorienei (*Maria Celestyna* vel *Celina Boczkowska*, *primo voto Korewina* vel *Galwja*, 1840–1931) šią aplinkybę aiškino taip:

Tiesą sakant, man keista, kad nesupranti, jog Rusijoje, neturėdamas mūduro ir kryžių, būčiau priverstas valandų valandas laukti generolo Vrangelio [t. y. 1856–1861 m. Vilniaus švietimo apygardos globėjo, VLAK nario Jegoro Vrangelio (*Егор Петрович Врангель*, 1803–1873). – R. G.] ir į jį panašių prieškambariuose, ir kad be to v a l d i n i o [išretinta A. H. Kirkoro. – R. G.] pamato niekada nebūčiau galėjęs atnešti tiek naudos, kiek jos atnešu dabar¹³.

¹¹ M. L u k š i e n ė, *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje*, Kaunas, 1970, p. 269–270; L. Z a s z t o w t, *Kresy: 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawniej Rzeczypospolitej*, Warszawa, 1997, s. 159–160. A. H. Kirkoras, tada dar gimnazistas, ragino rusų kalbos mokytis ir savo šeimos narius. Išliko įdomus jo sesers Teklės Kirkoraitės (*Tekla Kirkor* vel *Kirkorówna*, 1826–1896) laiškas – atsakymas į kaip tik tokį brolio raginimą, kuriame ir šie žodžiai: „Patari man, Broliuk, kad rusiškai mokinčiausi. Aš neprarandu noro mokintis tos kalbos ir stropiai dirbu, bet ir Gimtoji Kalba visada mums yra reikalinga, nes ji yra iš visų pati subtiliausia ir kilniausia, ir tas, kas ją puikiai moka, gali lengvai ir kitas gerai išmokti.“ Žr. T. Kirkoraitės laiškas [vieta nenurodyta] A. H. Kirkorui į Vilnių, [1835 metai], *LVI A*, f. 1135, ap. 11, b. 5, l. 24^r. Už nuorodą į Vilniaus Rasų kapinėse besiilsinčios T. Kirkoraitės gyvenimo metus esu dėkinga kolegai Česlavui Malevskuiui.

¹² A. К и р к о р, Прут. Историческое происшествие, *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*, Вильна, 1839, с. 356–364; A. К и р к о р, Смерть поэта, ten pat, p. 365–377; A. К и р к о р, Остатки языческих обыкновений в Белоруссии, ten pat, p. 481–487. Taip pat žr. A. К и р к о р, Прут. Историческое происшествие, *Русская литература в Литве XIV–XX в. в. Хрестоматия*, сост. П. Ивинский [et. al.], Vilnius, 1998, с. 206–208.

¹³ Cit. pagal: St. K i r k o r, min. veik., p. 65. Daugiau apie šį A. H. Kirkoro laišką žr. D. S t a l i ū n a s, Lietuviškojo patriotizmo pėdsakai XIX a. viduryje, p. 316, 32 išnašoje. Šiame kontekste galima minėti ir šiuos buvusiai žmonai Helenai Majewskai-Kirkorienei (*Petronela Helena z Majewskich Kirkorowa*, *2o voto Piórowa*, 1828–1900) skirtus žodžius: „Suprask mano padėtį: aš stoviu organo [t. y. laikraščio *Виленский вестник = Kurjer Litewski* – R. G.] sargyboje ir esu atsakingas prieš visuomenę“. Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus H. Majewskai-Kirkorienei į Vilnių, 1862 m. gruodis, *LVI A*, f. 378, PS, 1864, b. 654, l. 10r.

Taigi nuo artimųjų A. H. Kirkoras niekada neslėpė savo valenrodiškumo, dėl kurio patirdavo smūgių – tiek iš vienos, tiek iš kitos barikadų pusės. Ir *Auszros* atvejis čia anaipol nebuvo vienintelis. Apie tai taip pat rašyta ne kartą – kaip ir apie A. H. Kirkoro bičiulystę su kitu žymiu renegatu – Tadu Bulharinu (*Jan Tadeusz Krzysztof Bulharin* vel *Фаддей Венедиктович Булгарин*, 1789–1859). Juolab kad dviejų vyrų draugystė atrodė logiška¹⁴. Ir tikrai T. Bulharinas buvo labai palankus tam „[...] jaunam lietuviai, išauklėtam naujos sistemos, *rusiška dvasia*, nuodugnai mokančiam rusų kalbą“¹⁵. Jis ne tik tarpininkavo A. H. Kirkorui 1846 m. įgyvendinant sumanymą Sankt Peterburge steigti dar vieną (greta savaitraščio *Tygodnik Petersburski*) laikraštį lenkų kalba *Echo Newy*, bet ir žadėjo apskritai remti literatūrinę jo veiklą: „[...] jeigu čia [t. y. Sankt Peterburge. – R. G.] įsikursite, aš Jus Literatūriškai įsūnysiu – darysiu viską, kas įmanoma, kad padarytumėte Jūsų proto ir žinių vertą karjerą!“¹⁶ 1846 m. pavasarį laiške A. H. Kirkorui emociškai rašė: „Jeigu nori būti visada veiklus savo krašto literatūroje, turi ginklą – rusų kalbą [pabraukta T. Bulharino. – R. G.], kurią moki daug geriau už daugelį rusų literatų!“¹⁷ Tačiau šiandien akivaizdu ir kita – A. H. Kirkoro akyse T. Bulharinas nebuvo Konradas Valenrodas, todėl negavęs leidimo leisti laikraštį, siūlymu nepasinaudojo. Santykių su įspūdinguoju kraštiečiu nenutraukė, tačiau jų nebūtų galima vadinti intensyviais¹⁸. Dau-

¹⁴ LVIA saugomi aštuoni lenkų kalba rašyti T. Bulharino laišakai A. H. Kirkorui. Žr. 1846 m. kovo 15 d., 1846 m. gegužės 20 d., 1852 m. gegužės 3d., [1852 m.] gegužės 22 d., 1852 m. liepos 12 d., 1852 m. gruodžio 17 d., 1854 m. birželio 27 d. ir 1854 m. lapkričio 28 d. T. Bulharino laišakai iš Sankt Peterburgo ir Karlovo A. H. Kirkorui į Vilnių, LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 1, l. 315r–326v. Laiškų vertimą į rusų kalbą žr. А. Федута, *min. veik.*, p. 54–67.

¹⁵ Orig.: *юному литовцу, воспитанному по новой системе, в русском духе, знающему основательно русский язык*. Žr. T. Bulharino laiškas iš Sankt Peterburgo L. Dubeltui į Sankt Peterburgą, 1846 m. sausio 10 d. Cit. pagal: А. Рейтблат, Адам Гонорий Киркор и Фаддей Булгарин: взаимосвязи и идейная близость, с. 233. Taip pat žr. А. Рейтблат, *Видок Фиглярин: Письма и агентурные записки Ф. В. Булгарина в III отделение*, публикация, составление, предисловие и комментарии А. И. Рейтבלата, Москва, 1998, с. 477; А. Федута, *min. veik.*, p. 34.

¹⁶ T. Bulharino laiškas iš Sankt Peterburgo A. H. Kirkorui į Vilnių, 1846 m. kovo 15 d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 1, l. 318v. Plg. А. Рейтблат, Адам Гонорий Киркор и Фаддей Булгарин: взаимосвязи и идейная близость, с. 234. Taip pat žr. А. И. Рейтблат, „Поляк примерный“, А. И. Рейтблат, *Фаддей Венедиктович Булгарин: идеолог, журналист, консультант секретной полиции. Статьи и материалы*, Москва, 2016, с. 174.

¹⁷ T. Bulharino laiškas iš Sankt Peterburgo A. H. Kirkorui į Vilnių, 1846 m. kovo 15 d., LVIA, f. 1135, ap. 11, b. 1, l. 317r. Plg. anoniminio autoriaus (Ivano Loboikos?) pratarbę minėtam Baltarusijos švietimo apygardos gimnazijų moksleivių rinkiniui: „Šiuo viešumai atiduotų kūrinių rinkiniu ne tik vyriausybei, bet ir visai skaitančiai publikai suteikiama galimybė matyti ir vertinti, kaip kadaise atplėšta mūsų bendratėvynainių dalis ima artėti su savo brangiąja tėvyne ir kaip rusiškų garsų pažadinta jaunoji karta po kelių amžių miego svetimoje šalyje staiga ima pažinti savo protėvių kalbą ir mokosi jos visa savo siela ir širdimi.“ Žr. [И. Лобойко (?)], *Предисловие, Опыт в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*, с. II.

¹⁸ Įdomius svarstymus apie galimą T. Bulharino įtaką A. H. Kirkorui žr. А. Федута, *min. veik.*, p. 36–37.

giausia pastangų dėjo ir daugiausia vilčių siejo su vadinamuoju VSM ir VLAK projektu. Vos trims mėnesiams prabėgus nuo šių institucijų įkūrimo, laiške žurnalistui, leidėjui, bibliografui ir kolekcininkui Ipolitui Skimborovičiui (*Hipolit Skimborowicz*, 1815–1880) rašė: „Gyvenu draskomas į visas puses, galbūt nuo vaikystės visko per daug norėjau, tiesa, dirbau ir tebedirbu daug, tačiau tik po kelerių metų, jeigu Dievas duos sveikatos ir ištvermės, parodysiu, ko esu vertas, kai iškils aikštėn pradėti darbai.“¹⁹ Taigi tandemas su E. Tiškevičiumi atrodė naudingesnis už tandemą su T. Bulharinu. Kartu su charizmatiškuoju Pijaus Tiškevičiaus (*Pius Tyszkiewicz*, 1756–1858) ir Augustos Platerytės-Tiškevičienės (*Augusta z Platerów Tyszkiewiczowa*, 1782–1834) sūnumi šio krašto labui buvo galima nuveikti daugiau. Nes reikėjo palaikymo ir iš vienos, ir iš kitos pusės. Ir tikrai, aktyvia veikia VSM – kuriant šią instituciją, gausinant ją rinkiniais, jis pelnė Lietuvos visuomenės (bent jau didžiosios jos dalies) palankumą. O 1859 m. tapdamas oficiozo *Виленский вестник* = *Kurjer Litewski* redaktoriumi, demonstravo gerus santykius su valdžia. Kai eilinį kartą sulaukė aršios kritikos (ypač emigracijoje), atsakė viešai ir tvirtai: „[...] visi siekiame vieno švento tikslo [...]. Ateis akimirka, kai visi susitiksime prie bendro finišo, nors ir skirtingi keliai mus prie jo vedė“²⁰. Taip pat ir dėl garsiojo albumo: „Sutinku, kad buvo bjaurus. Ir aš tame reikale dalyvavau, n e s n e g a l ė j a u [išretinta A. H. Kirkoro. – R. G.] nedalyvauti. Tačiau mano straipsnyje [tame albume] nerasi nieko nusikalstamo.“²¹ Čia ir vėl matome tą pačią dvilypę A. H. Kirkoro elgseną. Tačiau citata rodo ir kita – nesvarbu nei kūrinio spausdinimo vieta, nei kalba – tik turinys. Šio principo laikėsi tvirtai. Maža to, prisidengęs rusų kalba kaip „saugikliu“, mėgino sakyti ir daugiau. Tokių bandymų A. H. Kirkoro kūryboje ne vienas. Tačiau bene ryškiausią dar 1970 m. pateikė Vytautas Merkys, publikavęs Vyriausiosios cenzūros valdybos fondo bylos, užvestos dėl A. H. Kirkoro sudarytos knygos *Черты из истории и жизни литовского народа* = *Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwii*²², dokumentus²³. Sankt Peterburgo cenzoriams (priešingai nei jų kolegai Vilniaus cenzoriui Aleksandrui Muchinui) tą kartą užkliuvo ne tik pagal dailininko Vincento Dmachauskio (*Wincenty Dmochowski*, 1807–1862) piešinį 1853 m. Paryžiuje Josepho Lemercier (vel *Rosé-Joseph Lemercier*, 1803–1887) litografijos spaustuvelyje sukurta leidinio vinjetė, „galinti sukelti nereikalingus samprotavimus“, ne tik A. H. Kirkoro straipsnis apie Vytautą, parašytas su „perdėtu

¹⁹ A. H. Kirkoro laiškas iš Zaleščiznos (Bražuolės) H. Skimburowiczui į Varšuvą, 1855 m. rugpjūčio 4 d., *Vyriausiasis senųjų aktų archyvas* Varšuvoje (toliau – *AGAD*), f. 340, b. XXV/146, l. 2r.

²⁰ [A. H. K i r k o r], Od Redakcji, *Виленский вестник* = *Kurjer Litewski*, 1860, № 42 (31 мая), с. 410.

²¹ Cit. pagal: St. K i r k o r, min. veik., p. 57.

²² *Черты из истории и жизни литовского народа* = *Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwii*, составлены, с разрешения начальства, Виленским губернским статистическим комитетом, Вильна, 1854.

²³ V. M e r k y s, min. veik.

ir išpūstu žavėjimusi²⁴, bet ir kai kurių ten skelbtų lietuvių liaudies dainų turinys, ypač prieš devyniolika metų T. Narbuto pirmajame *DNL* tome spausdinta ir dabar J. I. Kraševskio į rusų kalbą išversta dainelė apie lietuvių laisvės deivę Lietuvą – *Milenka Liethua*, / *Droga wolności!*, kurią 1805 m. liepos 17 d. T. Narbutui nurašė ir į lenkų kalbą išvertė vienas Seredžiaus bajoras, už šią paslaugą iš būsimo *DNL* autoriaus gavęs jo asmeninį rankinį laikrodį²⁵. Šiaip ar taip, čia ne tiek svarbu, kad A. H. Kirkoras dar tais pačiais metais buvo pažemintas pareigose Vilniaus gubernijos statistikos komitete – nuo šiol bus tik paprastu nariu (sic! Pats A. H. Kirkoras aiškino, kad ankstesnį postą komitete paliko savo paties noru: „nes matau, kad ateityje mano darbai negali pasiekti tikslo“²⁶), kiek tai, kad čia ir vėl matome T. Narbuto pavarde. Kitaip tariant, A. H. Kirkoras šiame rusakalbiam leidinyje ne tik ištransliavo kai kurias „neleistinas“ savo mintis, bet ir akivaizdžiai parodė, kad jos formavosi labai veikiant *DNL* autoriui. Pastarasis faktas specialiai neanalizuotas, nors Stanisławas Kirkoras negalėjo nepastebėti šios veikmės savo herojaus korespondencijos ištarmėse, o Zita Medišauskienė – rašydama apie vieną pirmųjų A. H. Kirkoro istorinių darbų – studiją *Статистический взгляд на Виленскую губернию*²⁷.

²⁴ Cit. pagal: ten pat, p. 62, 65. Turima omenyje studija: А. К и р к о р, Великий князь Витовт, *Черты из истории и жизни литовского народа = Iszrynkimaj isz Gíwenima ir Apraszima Letuwíu*, c. 21–53. Priešingai nei Sankt Peterburgo cenzoriai, šio miesto literatūros kritikai A. H. Kirkoro straipsniu apie Vytautą vieningai žavėjosi. *Жр. Д. Э. Л е в и н*, min. veik., p. 54.

²⁵ *Жр. V. M e r k y s*, min. veik., p. 61. *Жр. T. N a r b u t t*, *Dzieje starożytnie narodu litewskiego*, t. 1, Wilno, 1835, s. 55. J. I. Kraševskio vertimas iš lenkų kalbos: *Мильнякая Летува (Литва), / Дорогая свобода, / Ты скрылась в пространстве небес, / Гдеж тебя искать? / Разве только на лоне смерти? / Пусть смотреть куда хочет несчастный! / Взгляни на восток, / Взгляни на запад: / Бедность, принуждение, притеснение, / Пот от труда, кровь от ударов / Залили пространную землю! / Мильнякая Летува, / Дорогая свобода / Соуди с неба – сжалься!* Cit. pagal: V. M e r k y s, min. veik., p. 61.

²⁶ A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1854 m. balandžio 20 d., *Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius* (toliau – *LMAVB RS*), f. 18, b. 199/2, l. 122r. Po devynerių metų, 1862 m. balandžio 23 d., A. H. Kirkoras buvo perrinktas ir į 1861 m. atsinaujinusių Vilniaus statistikos komitetą – kaip šios įstaigos pirmininko Vilniaus gubernijos civilinio gubernatoriaus Michailo Pochvisnevo (*Михаил Николаевич Похвиснев*, 1811–1882) pavaduotojas. Tą pačią dieną komiteto posėdyje sakytoje kalboje (išspausdinta 1868 m.) A. H. Kirkoras taip aiškino savo veiklos Vilniaus statistikos komitete prasmę: „Tas, kas myli savo tėvynę, negali būti abejingas statistikos laimėjimams ir mes turime pagrįstą viltį, kad atnaujintas ir pašauktas gyvenimui mūsų komitetas, kurio sudėtyje matome tiek garsių ir nusipelnusių vardų, su meile ir kilniu uolumu eis jau praskintu keliu, savo darbus ir tikslus skirdami tik *tiesai* ir *krašto naudai* [kursyvas A. H. Kirkoro. – R. G.]“ *Жр. А. К и р к о р*, Краткое обозрение деятельности по части статистики в Литовском крае и в особенности в Виленской губернии, *Сборник историко-статистических материалов по Виленской губернии*, ч. 1, Вильно, 1863, с. 22.

²⁷ *Ст. К и р к о р*, min. veik., p. 66; Z. M e d i š a u s k i e n ė, min. veik., p. 184, 185, 43 išnašoje. *Жр. А. Г. К и р к о р*, Статистический взгляд на Виленскую губернию, *Исторически-статистические очерки Виленской губернии*, изданы с разрешения начальства Виленским губернским статистическим комитетом, ч. 2, Вильна, 1853, с. 1–105. Konkreti T. Narbuto pagalba atsispindi ir jo korespondencijoje. *Жр. T. Narbuto* laiškai A. H. Kirkorui, 1850 m. vasario 17, kovo 22, balandžio 29 d., [be datos], *LVI A*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 102r, 103r, 105r, 110r ir kt.

A. H. Kirkoras pažintį su T. Narbutu užmezgė 1843 m. spalio 25 d., t. y. net pora metų anksčiau negu su T. Bulharinu, su kuriuo susipažino 1845 m. gruodžio 27-ąją²⁸. Tarpininku tapo bendras bičiulis gydytojas, bibliotekininkas ir visuomenės veikėjas Anicetas Renjė (*Anicety Renier / Renjer / Regnier*, 1804–1877), o pretekstu – kvietimas bendradarbiauti žurnale *Radegast*²⁹. Lapkričio 6 d. T. Narbutas leidėjui išsiuntė net keturis savo straipsnius, tačiau šie buvo išspausdinti kitame A. H. Kirkoro leidinyje – *Pamiętniki Umysłowe*, nes žurnalas *Radegast* nebeleistas (pasirodė tik vienas tomelis)³⁰. Vėliau T. Narbutas savo rašinius spausdins tiek A. H. Kirkoro leistame žurnale *Teka Wileńska*, tiek laikraštyje *Виленский вестник = Kurjer Litewski*³¹. Mūsų dienas pasiekė gausus epistolinis šių vyrų dialogas: šiandien žinoma 21 A. H. Kirkoro ir net 117 T. Narbuto laiškų³², kuriuose randame įdomios informacijos tiek apie anuometį kultūrinį, ekonominį ir politinį gyvenimą, tiek apie dviejų Lietuvos istorijos tyrimais susirūpinusių intelektualų bendravimą. Ir tikrai A. H. Kirkoras padėjo T. Narbutui spręsti cenzūros klausimus, siuntė naujausias knygas, ieškojo leidėjo Alberto Vijūko-Kojalavičiaus herbynui, konsultavo si dėl savo archeologinių kasinėjimų ir radinių. Savo ruožtu T. Narbutas siuntė A. H. Kirkorui savo knygas ir rašinius, rašė ekspertines išvadas, padėjo sudarinėti etnografinius ir geografinius žemėlapius, klausė patarimo tiek leidybiniais, tiek juridiniais, tiek buitinais klausimais. Kartais iš Vilniaus į Šiaurius keliaudavo ir tokie būtini tuomečio istoriko

²⁸ А. Рейтблат, Адам Гонорий Киркор и Фаддей Булгарин: взаимосвязи и идейная близость, с. 233.

²⁹ A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1843 m. spalio 25 d., *LMAVB RS*, f. 18, b. 206/2, l. 813r–813v.

³⁰ Taip pat žr. T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1843 m. lapkričio 6 d., *LVIA*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 120r. Šiame žurnale buvo paskelbti penki T. Narbuto rašiniai: T. Narbut, Z ustnego opowiadania, stoletniego Kozaka Nikity Korza, urodzonego r. 1730, Maja 30, z pism P. Skalkowskiego, *Pamiętniki Umysłowe*, t. 1, 1845, s. 185–207; T. Narbut, O talarach bitych, ten pat, p. 208–210; T. Narbut, Zabytek mowy czesko-polskiej wieku XV., ten pat, p. 211–216; T. Narbut, Przypomnienie ze starej daty, ten pat, t. 3, 1846, p. 1–19; T. Narbut, Obrys Żywota błogosławionego Wita, Biskupa Lubczańskiego na Litwie, ten pat, p. 21–34.

³¹ T. Narbut, Uwagi nad uwagami, *Teka Wileńska*, 1858, nr 3, s. 358–368; T. Narbut, Wyjątki ze starego rękopisu, *Виленский вестник = Kurjer Litewski*, 1861, № 83 (24 октября), с. 813–814; T. Narbut, Białohrud, ten pat, 1862, nr. 37 (gegužės 11 d.), p. 298; [T. Narbut], List Teodora Narbuta [recenzija Vincento Pšialgovskio knygai *Żywoty biskupów wileńskich* (t. 1–3, Sankt Peterburgas, 1862)], ten pat, nr. 85 (spalio 30 d.), p. 683 ir kt.

³² A. H. Kirkoro laiškai T. Narbutui, 1843, 1852–1854 m., *LMAVB RS*, f. 18, b. 185/13, l. 667r–694v; b. 199/2, l. 122r–122v; b. 206/2, l. 813r–813v; T. Narbuto laiškai A. H. Kirkorui 1843, 1845, 1850–1864 m., *LVIA*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 28r–218v; *Рукописный отдел Института русской литературы (Пушкинский Дом) Российской Академии наук*, ф. 93 (Собрание П. Я. Дашкова), оп. 3, д. 882, л. 1r. Kiek daugiau nei prieš dvidešimt metų ši korespondencija buvo gana išsamiai pristatyta kito epistolinio dialogo – Simono Daukanto ir T. Narbuto – kontekste. Žr. R. Griškaitė, Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas, *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui: epistolinis dialogas*, parengė R. Griškaitė, Vilnius, 1996, p. 107, 109, 111–117, 122–125, 127–128, 130 ir kt.

darbui įnagiai kaip hamburgietiškos rašomosios plunksnos arba raginiais rėmais kaustyta lupa³³. T. Narbutas kreipdavosi į A. H. Kirkorą ir pačiais sudėtingiausiais asmeninio gyvenimo momentais, ypač tada, kai išgyveno dėl už antivalstybinę veiklą nubausto ir į kareivius Rusijos armijos Kaukazo pulkuose atiduoto vyriausiojo sūnaus Liudviko Narbuto (*Ludwik Narbutt*, 1832–1863) likimo, nuolat prašė tarpininkauti lengvinant kareivio dalį: „Brangusis Pone ir širdingas Bičiuli, neatsisakyk ir toliau padėk iš pragariškų kančių ištraukti tą vaikina, kuris buvo ir yra pats nuoširdžiausias Tavo gerbėjas.“³⁴ Artimus ryšius su A. H. Kirkoru rodo ir emocionalus paties L. Narbuto 1857 m. lapkričio 15 d. Zakataluose (dab. Zakatala, Azerbaidžano Respublika, Zakatalos sritis) rašytas laiškas, kuriame yra ir tokie žodžiai: „[...] atnešei ramybę ir laimę į Mūsų namus“³⁵. A. H. Kirkoro pagalbos T. Narbutas šaukėsi ir įtemptais 1863–1864 metais. Mūsų dienas pasiekė 1863 m. lapkričio 14 d., t. y. likus vos dvylikai dienų iki mirties, rašytas laiškas, kuriame prašė gelbėti vertingiausius tada jau konfiskuotos Šiaurių bibliotekos rankraščius, tarp kurių buvo ir S. Daukanto atsiųstas A. Vijųko-Kojalavičiaus herbyno nuorašas. S. Daukanto rankraščiai laiške ypač pabrėžiami: „Tuos rankraščius, kuriuos Daukantas paskyrė Vilniaus muziejui, buvau pasiskolinęs, bijau, kad neprapultų, todėl rašau Maloningajam Ponui prašydamas imtis priemonių užkirsti tam kelią.“³⁶

A. H. Kirkoras visada T. Narbutui rodė didžiulę pagarbą. 1852 m. liepos 26 d. laiške *DNL* autoriui taip rašė: „Brangusis Pone, Tamstai yra privalu gerbti savo sveikatą ir savo gyvenimą, nes tai jau seniai Tamstai nepriklauso – tai mūsų – Tavo tautiečių – nuosavybė, tai mūsų šlovė, tai mūsų garbė!“³⁷ A. H. Kirkoro iniciatyva 1853 m. lapkritį buvo surengtas ir T. Narbuto pagerbimas E. Tiškevičiaus namuose Vilniuje. Kaip tik tada *DNL* autoriaus garbei ir buvo sukurtas garsusis V. Sirokoplės tostas³⁸. Vienas paskutiniųjų, o gal ir paskutinis šių vyrų pasimatymas įvyko 1864 m. kovo 21 d. A. H. Kirkoro namuose – mūsų dienas pasiekė T. Narbuto raštelis, kuriame vienintelė, tačiau iškalbinga – turint galvoje tuometę politinę ir emocinę padėtį – frazė: „Kadangi neturiu nieko geresnio, dovanuju Tamstai save patį. Teodoras Narbutas.“³⁹

Šiandien tikriausiai nerasime vienintelio atsakymo į klausimą, ar T. Narbutas taip pat visada vienodai žvelgė į trisdešimt ketveriais metais jaunesnį, mažą to, visuomenėje

³³ T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1850 m. liepos 9 d., *LVI A*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 114r.

³⁴ T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1859 m. vasario 11 d., ten pat, l. 207r.

³⁵ L. Narbuto laiškas iš Zakatalų A. H. Kirkorui į Vilnių, 1857 m. lapkričio 15 d., ten pat, l. 35br.

³⁶ T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1863 m. lapkričio 14 d., ten pat, l. 218r. Taip pat žr. R. Griškaitė, Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas, p. 168–169.

³⁷ A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį, 1852 m. liepos 26 d., *LMAVB RS*, f. 18, b. 185/13, l. 685r.

³⁸ Taip pat žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį, 1853 m. lapkričio 11 d., ten pat, l. 689v.

³⁹ T. Narbuto raštelis A. H. Kirkorui, Vilnius, 1864 m. kovo 21 d., *LVI A*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 29r.

kontroversiškai vertinamą savo kolegą⁴⁰, nes anaipol ne viskas cenzūruojamame krašte buvo užrašoma. Akivaizdu tik, kad nuomonių būta visokių. Pasak T. Narbuto dukters Teodoros Narbutaitės-Mončiunskienės (*Teodora z Narbuttów-Monczuńska*, 1839–1925), tėvas atsisakė duoti savo tekstą A. H. Kirkoro sudarytam Aleksandro II apsilankymui skirtam albumui⁴¹. Akivaizdu ir tai, kad T. Narbutą trikdė ir jo kolegos pasiryžimas rašyti ne vien lenkų kalba. Svarstė apie tokios nuostatos priežastis. Tikriausiai geriausiai tai atspindi šie *DNL* autoriaus žodžiai, užrašyti perskaičius knygą *Черты из истории и жизни литовского народа = Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwii*:

Maloningasis Ponas rašydamas rusų kalba priversi rusus palankiau vertinti mūsų praeitį.

Tai geriau negu apie ją skaitytų mažai arba visai su Lietuvos istorija nesusipažinusių asmenų raštuose; asmenų, kurie visada turi kažkokį neigiamą nusistatymą⁴².

Šiaip ar taip, A. H. Kirkoras vienodai gerai gebėjo rašyti abiem kalbom. Ir visada vieną ar kitą rinkosi pagal aplinkybes.

Bet grįžkime prie T. Narbuto įtakos A. H. Kirkorui, t. y. kelkime klausimą, ar jam imponavo tik pats bendravimo su tuomete garsenybe – Lietuvos istorikų patriarchy – faktas, ar ryšys buvo gilesnis, paremtas ir idėjine bendryste. Šiandien gana tvirtai galima teigti, kad kaip tik T. Narbuto *DNL* A. H. Kirkoro aplinka rado svarbiausius ideologinės atspirties sandus. Senosios – vadinkime ją T. Narbuto karta – požiūrį į *DNL* bene geriausiai atspindi šio veikalo leidėjo Antano Marcinovskio (*Antoni Marcinowski*, 1781–1855) dar 1837 m. sudėti akcentai, kuriuos būtų galima išdėlioti tokia tvarka: pirma, *DNL* visada bus „medžiagos istorikui lobynas“, antra – „paminklų bei įrodymų, kurie buvo išgelbėti nuo pražūties, rinkinys“, trečia – „mokslinių diskusijų objektas“, ketvirta – „įdomybė, žadinanti smalsumą“ ir penkta – „mielas buvusios šlovės ir reikšmingumo priminimas“⁴³. Tačiau beveik po dvidešimties metų naujoji, vadinamoji A. H. Kirkoro ir E. Tiškevičiaus karta, T. Narbuto veikale rado dar ir kitų dalykų, kurie labai ryškiai atsispindi ne tiek knygos *Черты из истории и жизни литовского народа = Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwii* vinjetėje, kuria, be kita ko, žavėjosi ir pats *DNL* autorius („Kas per vinjetė!“)⁴⁴, juolab kad net trys joje

⁴⁰ Verta atkreipti dėmesį ir į tai, kad T. Narbutas, gavęs pirmąjį A. H. Kirkoro jam rašytą laišką, užklausė A. Renjė nuomonės apie naująjį savo korespondentą. 1843 m. lapkričio 9 d. rašytame laiške T. Narbutui A. Renjė taip jį apibūdino: „Ponas Kirkoras žmogus labai jaunas, neturi nei gero išsilavinimo, nei didelio populiarumo.“ Cit. pagal: R. Griškaitė, Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas, p. 55.

⁴¹ T. Narbutaitės-Mončiunskienės atsiminimai apie T. Narbutą ir išrašai iš istoriko rankraščių, XX amžiaus 3-iasis deš., *LVIA*, f. 1135, ap. 11, b. 19, l. 8r–8v.

⁴² T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1854 m. vasario 6 d., ten pat, b. 9, l. 44r.

⁴³ Daugiau apie tai žr. R. Griškaitė, Teodoras Narbutas, arba Apie tai, „kaip nereikia rašyti istorijos“, *Metai*, 2014, nr. 12 (gruodis), p. 133–134.

⁴⁴ T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, [1854 (?)], *LVIA*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 70r. A. H. Kirkoras taip pat labai džiaugėsi šia iliustracija. Dar 1853 m. pavasarį rašė: „Vinjetė, apie kurią Tamstai minėjau, įgavo kolosalų mastą – turiu omenyje ne formatą, bet estetinį vaizdą. Ji daroma Paryžiuje, pas Lemerrier,

pavaizduoti objektai – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto portretas ir jo monograma bei dievo Kovo statulėlė – buvo arba iš jo paties knygų, arba iš jo paties muziejinių rinkinių, – kiek minėtame ir taip pat tais pačiais metais (sic!) kaip ir vinjetė E. Tiškevičiaus namuose Vilniuje „vienu ypu, vienu plunksnos mostu“⁴⁵ sukurtame T. Narbutui skirtame V. Sirokoplės toste (deja, šio įvykio mėnuo ir diena nenurodyta, tik metai, t. y. 1853-iejį) (žr. pav.). Pirmasis į šias 1872 m. poeto darbų rinktinėje spausdintas eiles⁴⁶ dėmesį atkreipė istorikas Vytautas Berenis (pacitavo savo paties į lietuvių kalbą išverstą šio kūrinio fragmentą), tačiau plačiau nei šio teksto atsiradimo istorijos, nei jo turinio nekomentavo⁴⁷. Kaip galima spręsti iš A. H. Kirkoro korespondencijos, pats šių iškilmių kaltininkas dėl svarbių, tačiau neįvardytų priežasčių jose nedalyvavo, tačiau eilės vėliau jam buvo perrašytos ir nusiųstos į Šiaurį. Kodėl ne pats V. Sirokoplės autografas – atsakymo nepavyko rasti. Šiaip ar taip, šio kūrinio originalas – tas pats autentiškas ekspromtu rašytas V. Sirokoplės autografas, kurį A. H. Kirkoras iš pagarbos T. Narbutui daug metų saugojo savo bibliotekoje, šiandien yra Lenkijos mokslų akademijos archyve Varšuvoje, Juozapo Albino Herbačiausko (*Józef Albin Herbaczewski*, 1876–1944) fonde (sic!)⁴⁸. Maža to, greta V. Sirokoplės eilių matome ir paties A. H. Kirkoro ranka darytą prieraišą, kuriame fiksuota ne tik kūrinio sukūrimo istorija, bet ir nurodyta, kad 1872 m. ši raritetą nusprendė dovanoti istoriko dukteriai T. Narbutaitei-Mončiunskienei:

[...] dovanuju kaip amžiną šeimos atminimą mylimiausiai Lietuvos istorijos Nestoro Teodoro Narbuto dukteriai ir garsiojo Lietuvos didvyrio Liudviko Narbuto seseriai, mokančiai gerbti ir vertinti savo tėvo ir savo brolio atmintį, mano garbiai ir mylimai tautietei – lietuvaitėi Teodorai Narbutaitei-Mončiunskienei, Krokua, 1872 m. birželio 15 diena. Jonas iš Slivino, ilgametis jos tėvo ir brolio bičiulis⁴⁹.

spausdinimas kainuos iki 300 rublių, tad neįmanoma ją dėti į leidinį *Пам[ятная] кн[ижка Виленской губернии]*, kuriai išleisti vos pakanka lėšų ir be vinjetės.“ Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį, 1853 m. kovo 9 d., *LMAVB RS*, f. 18, b. 185/3, l. 673v. Daugiau apie šios vinjetės turinio prasmes žr. Ž. Būčys, „Bastionas nuo šiaurės vėtrų“: senienų užuovėjoje, *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, p. 24.

⁴⁵ A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurį, 1853 m. lapkričio 11 d., *LMAVB RS*, f. 18, b. 185/13, l. 689v.

⁴⁶ W. S y r o k o m l a, Toast dla Teodora Narbutta, Autora Dziejów Litwy, *Poezye Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli)*, na rzcze wdowy i sierot autora, t. 6, Warszawa, 1872, s. 323. Spausdintame knygos variante nurodyta, kad kūrinys sukurtas ne 1853, bet 1855 metais (sic!). Čia ir toliau cituojama iš rankraščio.

⁴⁷ V. B e r e n i s, Teodoras Narbutas ir jo „Lietuvių tautos istorija“, T. N a r b u t a s, *Lietuvių tautos istorija*, t. 1, iš lenkų kalbos vertė R. Jاسas, Vilnius, 1992, p. 12–13 (antra knygos laida – Vilnius, 1998), p. 10–11.

⁴⁸ W. S y r o k o m l a, Toast T. Narbut[t]owi, *Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie*, sygn. III-156, j. 37 (Materiały J[ózefa] A[lbina] Herbaczewskiego), k. 2r–2v.

⁴⁹ Orig.: *składam jako dozgonną pamiątkę rodzinną najulubieńszej z córek Nestora historyi Litewskiej Teodora Narbutta, a siostrze sławnego bohatera Litwy Ludwika Narbutta, umiejącej czcić i cenić pamiątkę ojca*

Bet pažvelkime į „Lietuvos istorijos Nestorui“ skirto tosto turinį. Ankstesnei kartai *DNL* buvo tik garbingos ir šlovingos praeities priminimas, tik istorinių faktų lobynas, o naujoji generacija ten ieškojo ir ištarmių ateičiai: „Kas mums praeitį nušvies? Kas mums ateitį atspės?“⁵⁰ Kaip tik čia ir ryškėja T. Narbuto – ne tik kaip istorinės atminties saugotojo, bet ir kaip svarbaus jungiamojo elemento tarp senosios ir naujosios Lietuvos – vaidmuo:

O! Yra Dievo šiam kraštui siųstas žmogus! / Ugningoj jo krūtinėj lietuviškasis Zničius
[Amžinoji Ugnis. – R. G.] liepsnoja. / Yra vyras, stovintis sargyboje su plunksna, kuria istoriją parašė, / Atmintimi sujungiantis seną ir naują Lietuvą⁵¹.

Taigi *DNL* puslapiuose išsakytos T. Narbuto mintys naujajai kartai suteikia viltį, kad ne viskas prarasta – Lietuvai dar išauš ir kitokia diena: „It senas burtininkas mums skelbęs šūkį: / „Auska Lietuvą globia, ji dar neužgeso! [pabraukta originale – R. G.]“⁵² Žodžio *Auska* vel *Auszra* atsiradimas dar 1853 metais (sic!) T. Narbutui dedikuotame kūrinyje – daugiau nei įdomybė⁵³. Turint galvoje tuometį VSM ir VLAK kontekstą, nebuvo atsitiktinis ir V. Sirokoplės „piktnaudžiavimas“ lietuvišku žodžiu⁵⁴.

Po vienuolikos metų A. H. Kirkoro rašytame T. Narbuto nekrologe, kuris bus perškaitytas 1864 m. gruodžio 11 d. VLAK posėdyje, šių dalykų nerasime – daugiausia bus susitelkta į *DNL* autoriaus asmeninę biografiją, šio istoriko vietą Europos istoriografijoje ir jo svarbiausio veikalo rašymo virtuvę⁵⁵. Tačiau ir šią ypač sudėtingą akimirką – ne tik Narbutų šeimos narių mirties, žūties, tremties ir emigracijos, Šiaurių dvaro sekvestro ir garsiosios T. Narbuto bibliotekos konfiskacijos, bet ir VLAK likvidavimo ir VSM reor-

i brata, zacnej i kochanej mojej rodaczce – Litwince Teodorze z Narbutów Monczuńskiej, w Krakowie, d. 15 czerwca r. 1872. Jan ze Sliwina (wieloletni przyjaciel ojca i brata). Žr. ten pat.

⁵⁰ Orig.: *Ktoż nam przeszłość wyswieci? kto przyszłość przepowie?* Žr. ten pat, l. 2r.

⁵¹ Orig.: *O! jest człowiek od Boga przysłany [šis žodis pieštuku (V. Sirokoplės?) taisytas į zeslany. – R. G.] tej stronie / W jego pierśi ognistej Znicz litewski plonie / Jest mąż co z rylcem dziejów stający na straży / Starą i nową Litwie wspomnieniem kójarzy.* Žr. ten pat.

⁵² Orig.: *Jak stary Burtynikas co podawał hasła: / Jeszcze Auska [žodžio apačioje parašyta: Jutrznia. – R. G.] życzliwa nad Litwą niezgasła! Žr. ten pat.*

⁵³ V. Sirokoplė čia remiasi Jonu Lasickiu, kuris Auską apibūdina kaip „nusileidžiančios ir vidudienio saulės spindulių deivę“. Žr. J. Lasickis, *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*, paruošė J. Jurginis, Vilnius, 1969, p. 19. Vėlesni tyrėjai (tarp jų ir T. Narbutas bei Mikalojus Akelaitis) manė, kad *Auska* – tai ta pati Aušra (*Aussra*) – saulės tekėjimo ir sėdimo (nusileidimo) deivė. Žr. J. Jurginis, *Tyrinėjimų apžvalga*, ten pat, p. 71. Iš čia tikriausiai ir atsirado šis A. H. Kirkoro prierašas (paaiškinimas).

⁵⁴ Daugiau apie tai žr. B. Speičytė, *Lietuvių kalbos archeologija: Pranciškaus Vilčinskio laišakai Eustachijui Tiškevičiui, Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, p. 87–110. Šiaip ar taip, šis kūrinys buvo toks populiarus, kad plito ir nuorašais. Žr. Nežinomo asmens ranka perrašytas V. Sirokoplės tostas T. Narbutui, be datos, *Lietuvos literatūros ir meno archyvas* (toliau – *LLMA*), f. 96, ap. 1, b. 11, l. 3r, 4r.

⁵⁵ [A. Г. Киркор], Заседание Виленской археологической комиссии, *Виленский вестник*, 1864, № 147 (22 декабря), с. 1–2.

ganizavimo akivaizdoje sakytoje kalboje (svarbi aplinkybė – A. H. Kirkoro pirmininkaujama posėdyje pirmą kartą dalyvavo ir du naujai išrinkti VLAK nariai generolai – Arkadijus Stolypinas (*Аркадий Дмитриевич Столыпин*, 1822–1899) ir Vasilijus Ratčas (*Василий Федорович Ратчъ*, 1816–1870) A. H. Kirkoras išlaikė pagarbų toną: *DNL* autorių ne tik pastatė greta Vasilijaus Tatiščevo, Nikolajaus Karamzino, Nikolajaus Polevojaus, Pavelo Šafaříko, Waclawo Aleksanderio Maciejowskio, bet ir gyrė jo nuopelnus istorijos mokslui, ypač lietuvių tautos istorijos tyrimus: „Narbuto *Istorija* daugeliui buvo kertinis mokslo darbų ir tyrimų akmuo, nes jis pirmas į vieną vietą surinko išmėtytą ir beveik nežinomą medžiagą tos paslaptingos ir taip mažai tirtos lietuvių genties istorijai.“⁵⁶ Svarbus ir kitas šios ištarmės akcentas – nors *DNL* autorius galėjo daryti ir klaidų, visada liko ištikimas savo pašaukimui⁵⁷.

Iki gyvenimo pabaigos A. H. Kirkoras puoselės svajonę parašyti T. Narbuto biografiją. Kaip tik tuo tikslu jo paprašytos atsiminimais pasidalins istoriko duktė T. Narbutaitė-Mončiunskienė ir giminaitė Kamilė Narbutaitė-Jurevičienė (*Kamilla z Narbuttów Jurewiczowa*, ~1814/1815–1881)⁵⁸. Jis negalėjo nepalaikyti ir E. Tiškevičiaus iniciatyvos Vilniuje, prie Bernardinų bažnyčios, pastatyti T. Narbutui paminklą⁵⁹. 1882 m. knygoje *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении* A. H. Kirkoras ne tik įdėjo T. Narbuto portretą žymiausių visų laikų Lietuvos intelektualų galerijoje⁶⁰, bet ir toliau gynė *DNL*, ypač lietuvių mitologijai (sic!) skirtą tomą, kuris kaip tik tada sulaukė ypač daug lietuvių kalbos žinovų priekaištų: „Šis filologijos žygis tebevyksta iki šiol ir turi naikinamųjų simptomų. Daug dievų jau nuversta nuo pjedestalų, juos gaubusi aureolė – išjuokta, o juos sukūrė vos ne prie gėdos stulpo prikalti.“⁶¹ Žinoma, ši įnirtinga T. Narbuto mitologijos defenzyva buvo ne tik dėl mokslo. VSM ir VLAK ideologiniame konstrukte lietuvių mitologija atliko itin svarbų vaidmenį – tai buvo „separatistinis fundamentas, kurį rekonstravus, atkūrus ir sukūrus, buvo galima kurti nuosavą ir atskirą lietuvišką istoriją“⁶². Kitaip

⁵⁶ Ten pat, p. 1.

⁵⁷ Orig.: *он был верен своему призванию*. Žr. ten pat.

⁵⁸ T. Narbutaitės-Mončiunskienės atsiminimai apie T. Narbutą ir išrašai iš istoriko rankraščių, l. 1r–137v; K. Narbutaitė-Jurevičowa, Wspomnienie o Dziejopisie Litwy Teodorze Narbucie, *LVI*, f. 1135, ap. 11, b. 4, l. 103v–105v.

⁵⁹ T. Narbutaitės laiškas iš Ciševo A. H. Kirkorui į Krokuvą, 1871 m. spalio 7 d., ten pat, b. 8, l. 275r.

⁶⁰ А. К. Киркор, Просвещение и народное творчество в Литве, [А. К. Киркор, П. [А.] Кулиш, П. П. Семенов], *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*, с. 116–117.

⁶¹ А. К. Киркор, Литовский язык и литовская мифология, ten pat, p. 30.

⁶² G. Beresnevičius, Lietuvių ir lenkų historiografija apie lietuvių mitologiją XIX a. pirmoje pusėje, *Literatūra*, t. 48 (5): *Projekto „Littera“ darbai: Lietuvių tapatybė XIX a. – XX a. pradžios literatūros ir kultūros diskursuose*, 2006, p. 22.

tariant, A. H. Kirkoras *DNL* kritiką laikė nepamatuota („Bet argi galima smerkti žmogų už tai, kad jis nevirtė tada dar nebuvusių šaltinių, kuriuos vėliau rinko ir leido išstis draugijos?“⁶³), o šios knygos autorių – vertu ypatingos pagarbos („Jis nutiesė kelią tolesniems tyrimams, jis padėjo Lietuvos istorijos pamatus, ir nė vienas naujų laikų rašytojas, net Narbuto niekintojai, be jo istorijos negali nė žingsnio žengti“)⁶⁴.

Kaip tik T. Narbuto dėka A. H. Kirkoro darbuose atsiranda, o ilgainiui ima vyrauti vytautinė tematika, ir tai taip pat dėsninga, – nes kaip tik šis Lietuvos didysis kunigaikštis atvedė lietuvių tautą į tikrąją brandą⁶⁵. Taip Vytautas tampa idealiuoju A. H. Kirkoro herojumi. 1852 m. lakoniškai, bet iškalbingai jis pareiškė: „Lietuvos istorijoje Vytauto vardas didingesnis už visus kitus.“⁶⁶ Dėl *DNL* įtakos palengva vis didesnę reikšmę A. H. Kirkoro kūryboje užims ir kalbinis aspektas, t. y. vis labiau bus įsiklausoma į T. Narbuto mintį, kad lietuvių kalba – tai ir Vytauto kalba⁶⁷. 1853 m. spalio 14 d. laiške J. I. Kraševskiui A. H. Kirkoras atvirau: „Aš myliu Vytautą, jaučiu, kad jeigu Likimas būtų leidęs jam pasiekti numatytą tikslą, kitokia dabar būtų Lietuvos padėtis, galbūt kita kalba kalbėtume ir rašytume.“⁶⁸ 1882 m., t. y. *Auszros* išvakarėse, svarstydamas apie tai, kaip sunku nubrėžti tikslią ribą, skiriančią vieną gentį nuo kitos, jau gana tvirtai tars: „Pamatas tebūnie kalba, kuria kalba tauta.“⁶⁹ Imponuos ir T. Narbuto lietuviškas separatizmas, toks parankus ir naujos kartos, ir net oficialios valdžios ideologijai⁷⁰. Šiaip ar taip, Vytauto politika čia ir vėl labai tiko. T. Narbuto mintį, kad šis didysis kunigaikštis niekada nebuvo palankus idėjai Lietuvą glaudžiai susieti su Lenkija⁷¹, išplėtos iki minties apie šio valdovo

⁶³ A. K. Киркор, Просвещение и народное творчество в Литве, с. 130.

⁶⁴ Ten pat.

⁶⁵ Orig.: *Lecz narod w tem nowem zyciu, jakby nanowo odmłodniały, począł liczyć lata młodzieńcze i dójrzwał sporo pod wpływem bohatera wieku, Wielkiego Witolda*. Žr. T. N a r b u t t, Przemowa, T. N a r b u t t, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 5: *Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą*, Wilno, 1839, s. VIII. Taip pat žr. šio leidinio laidą lietuvių kalba: T. N a r b u t a s, Pratarė, T. N a r b u t a s, *Lietuvių tautos istorija*, t. 5, iš lenkų kalbos vertė O. Slavėnaitė, specialioji redaktorė R. Griškaitė, Vilnius, 2001, p. 61.

⁶⁶ A. [K.] Киркор, Великий князь Витовт, с. 21. Apie Vytauto sureikšminimą A. H. Kirkoro kūryboje žr. St. K i r k o r, min. veik., p. 27, 29; Z. M e d i š a u s k i e n ė, min. veik., p. 173–174; D. S t a l i ū n a s, Lietuviškojo patriotizmo pėdsakai XIX a. viduryje, p. 310–311; M. Д о л б и л о в, Д. С т а л ю н а с, min. veik., p. 60.

⁶⁷ T. N a r b u t t, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6: *Panowanie Witolda w wieku piętnastym*, Wilno, 1839, s. 557.

⁶⁸ Cit. pagal: St. K i r k o r, min. veik., p. 26.

⁶⁹ A. K. Киркор, Народности Литовского Полесья и их жизнь, [A. K. Киркор, П. Кулиш, П. П. Семенов], *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*, с. 12.

⁷⁰ Iškalbingiausia šio fakto išraiška buvo *DNL* autoriaus apdovanojimas imperatoriškuoju briliantiniu žiedu. Daugiau apie tai žr. R. G r i š k a i t ė, Leidėjai ir skaitytojai, Teodoras Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, t. 4, Vilnius, 1997, p. 17–24.

⁷¹ T. N a r b u t t, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6: *Panowanie Witolda w wieku piętnastym*, s. 502.

išskirtinumą, nuolatinį siekį savo valstybės gerovės, jos savitumo saugojimą, o polinkį į vienvaldystę vadins tik didžiulės meilės tėvynei išraiška, nes kaip tik tėvynės idėjai Vytautas esą ir paskyrė visą savo gyvenimą⁷².

Tokioje terpėje A. H. Kirkoro ir jo aplinkos retorikoje aštrės antilenkiškumas. Bene emociingiausia – ši rankraščiuose likusi T. Narbuto ištarmė:

O lenkai! Kuo jūs pavertėte su Jumis susijungusią Lietuvį Tautą! Pernelyg didelė magnatų valdžia, prisidengus laisvės ir šventu Respublikos vardu, sunaikino pačią gražiausią valstybę, kokia tik kada nors žydėjo Šiaurės Europoje⁷³.

Dažnės ir žodis „pavydas“. „Lenkija baimės ir pavydo akimis žvelgė į Lietuvą“ – taip 1854 m. A. H. Kirkoras rašė apie Vytauto epochą⁷⁴. Puoselejo viltį, kad istorijos ratas apsisuks ir situacija pasikartos. Savo ruožtu tuos lūkesčius geriausiai atspindi šios 1857 m. T. Narbuto rašyto laiško A. H. Kirkorui eilutės:

Iš Varšuvos šaukia ant mūsų Muziejus – kad Tyzenhauzo dovanotus paukščius sugadinome, jog per tankiai sudėjome, kad pakuodami suspaudėme ir t. t. Kad atsisakėme ketinimo perimti kažkokias buvusias vienuolyno knygas, tarp kurių buvo neįkainojamai reti veikalai, tiesą sakant, tiksliai ir nežinau. Taigi jau yra pavydas!!⁷⁵

Tačiau viltys pasirodė esą per ankstyvos – tik įsibėgėjęs vadinamasis VSM ir VLAK projektas žlugo. Kaip svarbiausio jo ideologijos dėmens atminimas liko 1853 m. gegužės 27 d. Vilniaus katedroje E. Tiškevičiaus ir jo komandos iškilmingai atidengtas Vytautui skirtas memorialas⁷⁶. 1886 m. A. H. Kirkoras savo herojui atiduos ir paskutinę pagarbą – pasitelkęs Mykolo Homolickio (*Michał Homolicki*, 1791–1861), Mamerto Herburto Fulštyniečio (*Mamert z Fulsztyna Herburt*, 1789–1873) ir, žinoma, T. Narbuto medžiagą (pirmiausia Aleksandro Bychoveco kroniką), grįš prie Vytauto palaidojimo vietos Vilniaus katedroje paieškų. Tai bus ir paskutinė jo paties kelionė į Vilnių.

⁷² А. К и р к о р, Великий князь Витовт, с. 23.

⁷³ T. N a r b u t t, Wstępne Opowiadanie, T. N a r b u t t, *Powieści Litewskie. Rękopism własnoręczny Autora*, [apie 1852 m.], t. 1, *LMAVB RS*, f. 18, b. 206/2/6, l. 737v.

⁷⁴ А. К и р к о р, Великий князь Витовт, с. 22.

⁷⁵ T. Narbuto laiškas iš Šiaurių A. H. Kirkorui į Vilnių, 1857 m. rugpjūčio 24 d., *LVIA*, f. 1135, ap. 11, b. 9, l. 190r. Z. Medišauskienė yra pastebėjusi, kad to meto Lietuvos intelektualai stengėsi savo kūrinius spausdinti Varšuvos leidiniuose ir buvo labai neabejingi tenykštės publikos pripažinimui. Kaip išimtį nurodė tik A. H. Kirkorą. Žr. Z. M e d i š a u s k i e n ė, Kas skyrė ir kas jungė lietuvius bei lenkus XIX a. viduryje, *Istorija*, t. 40, 1999, p. 16. Galima tik pridurti, kad tokios pačios pozicijos laikėsi ir T. Narbutas.

⁷⁶ Daugiau apie tai žr. R. G r i š k a i t ė, „Lietuvių tautos istorijos“ šeštojo tomo paraštės: apie vaizdus, kapus, ir ne tik, T. N a r b u t a s, *Lietuvių tautos istorija*, t. 6, Vilnius (spaudoje).

Vilnius

Ir ši dėmenį įmanu aptarti tuo pačiu keliu – per A. H. Kirkoro ir T. Narbuto santykį su šiuo miestu. T. Narbutui, kaip ir A. H. Kirkorui, Vilnius pirmiausia buvo paauglystės ir jaunystės miestas. Čia abu įgijo išsilavinimą – T. Narbutas ne tik vidurinį, bet ir aukštąjį. Tačiau priešingai nei A. H. Kirkoras, būsimas *DNL* autorius Vilniuje neliko – iš pradžių atsidėjo karo tarnybai, o vėliau visam laikui įsikūrė tėvoniniame Šiaurių dvare, į miestą atvažiuodavo tik leidybiniais, teisiniais, ūkiniais ar kitais šeimos ar sveikatos reikalais. Net ir VLAK posėdžiuose dalyvavo vos dešimt kartų⁷⁷. Kitaip tariant, literatūriniame gyvenime dažnai „vaikščiodavo“ šio miesto praityje, o realiaime – stebėjo iš tolo. T. Narbuto korespondencijoje apstu neigiamų atsiliepimų apie ketvirtojo–šeštojo deš. Vilnių ir labai daug – kaimo idealizavimo⁷⁸. Kartais ta negatyvi nuostata prasiverždavo ir į istorijos veikalus. Štai kad ir ši *DNL* VI tomo ištarmė:

Išskyrus Gediminą ir Algirdą, joks kitas didysis kunigaikštis Vilniuje nuolatos negyveno, tikriausiai dėl tos pačios priežasties kaip ir Vytautas. Iš tikrųjų šiame mieste, be labai gero vandens, nieko palankaus sveikatai nėra. [...]. Pastebėta, kad gydytojų skaičius ir jų gerovė yra atvirksčiai proporcinga vietovės sveikatingumui⁷⁹.

Kitaip tariant, nors jaunystės laikais T. Narbutas buvo išvaikščiojęs atokiausius šio miesto kampelius, nors žinojo visus svarbiausius jo istorijos paminklus ir legendas, netgi kadaise jam kūrė eiles, nors šiame mieste buvo išleistos visos jo knygos, o 1856 m. pasirodžiusiame rinkinyje *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się* daugiau nei pusė ten spausdintų rašinių skirta kaip tik šio miesto istorijai, mylėjo Vilniaus praeitį, bet ne dabartį⁸⁰. Šiame kontekste paradoksalu tik

⁷⁷ 1859 m. birželio 12 d., 1863 m. kovo 11 d., balandžio 11 d., gegužės 11d., birželio 11 d., liepos 11d., gruodžio 19 d., 1864 m. sausio 25 d., vasario 17 d. ir balandžio 11 d. VLAK posėdžiuose. Žr. VLAK posėdžių protokolų knyga, *VUB RS*, f. 13, b. 234, l. 32r, 113r, 114v, 115v, 117v, 119v, 125v, 127r, 131v, 135r.

⁷⁸ Žr. R. Griškaitė, Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia – XIX a. 7 dešimtmetis): bendrieji tyrimo aspektai, *Lietuvos istorijos metraštis*. 2013/1, 2014, p. 48.

⁷⁹ T. Narbut, *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6: *Panowanie Witolda w wieku piętnastym*, s. 558, przyp. (1).

⁸⁰ T. Narbut, Dawniejsza topografja Wilna, [T. Narbut], *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*, Wilno, s. 44–55; T. Narbut, Ułamek z wędrowki po przyległościach Wilna, ten pat, p. 55–70; T. Narbut, O Wileńskiej cerkwi Świętej Parascewii, ten pat, p. 74–81; T. Narbut, O SSS męczennikach, za wiarę chrześcijańską, wschodniego kościoła pomordowanych w Wilnie, ten pat, p. 85–89; T. Narbut, O Kościele Katedralnym Wileńskim, ten pat, p. 106–115; T. Narbut, O Wileńskim kościele Ś. Anny, ten pat, p. 115–133; T. Narbut, Niektóre szczegóły z żywota Biskupa Wileńskiego Andrzeja Wasylły, ten pat, p. 165–170; T. Narbut, O Wileńskim kościele Świętego Mikołaja, ten pat, p. 179–184; T. Narbut, Oprowadzenie Wilna murem obronnym, ten pat, p. 190–205; T. Narbut, Nadania funduszu altarij Witoldowskiej przy kościele Katedralnym Wileńskim, ten pat, p. 207–211; T. Narbut, O cerkwi Katedralnej czyli Sobornej Greko-Unickiego obrządku bylej w Wilnie, ten pat, p. 215–219; T. Narbut, O herbie miasta Wilna, ten pat, p. 234–237; T. Narbut, O spaleniu w Wilnie roku 1581 ksiąg akatolickich, ten pat, p. 249–253; T. Narbut, Zdarzenie wileńskie, ten pat, p. 237–268 ir kt.

tai, kad Vilnius, o ne Šiauriai tapo T. Narbuto mirties vieta. Šiaip ar taip, šiame mieste „tradiciškai“ mirė ir kiti garsiausi XIX a. Lietuvos istorikai – Mykolas Balinskis (*Michał Baliński*, 1794–1864), M. Herburtas, M. Homolickis, Mikalojus Malinovskis (*Mikołaj Malinowski*, 1799–1865), Justinas Narbutas (*Justyn Narbutt*, 1773–1845), Pavelas Kukulnikas (*Павел Васильевич Кукульник*, 1795–1884), E. Tiškevičius.

Taigi, T. Narbuto požiūris į Vilnių, ypač antruoju jo gyvenimo laikotarpiu, buvo daugiau darbinis, o A. H. Kirkorą šis miestas jau iš pat pradžių taip stipriai užvaldė emociškai, kad šio jausmo jis neatsikratė niekada. Tai tapo tarsi religiniu garbinimu – Vilnius buvo šventenybė, kurią sutiko savo gyvenimo kelyje, ir to susitikimo paveiktas šiam miestui dirbo visada. Iš pradžių 1850–1854 m. leidamas leidinį *Памятная книжка Виленской губернии* ir 1852–1853 m. – leidinį *Исторически-статистические очерки Виленской губернии*, o vėliau – žurnalus *Teka Wileńska*, *Pismo Zbiorowe Wileńskie* ir laikraštį *Виленский вестник* = *Kurjer Litewski* (1860–1865 m.; nuo 1864 m. liko tik rusiškas leidinio pavadinimas). Darbu Vilniaus labai galima vadinti ir muziejinę veiklą VSM ir VLAK. Net ir E. Tiškevičius A. H. Kikorui pirmiausia buvo *Vilniaus istorijos* puoselėtojas⁸¹. Gyvenimo pabaigoje atsiras ir dvi šio miesto istorijai skirtos studijos – *Groby wielkokiążęce i królewskie w Wilnie* ir *Bazylika Litewska*⁸².

Tačiau didžiausio populiarumo sulaukė dar 1856 m. pasirodžiusi A. H. Kirkoro knyga *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*⁸³, kurios medžiaga buvo panaudota ir 1858 m. išleistoje studijoje *Историко-статистические очерки г. Вильно*⁸⁴. 1859 m. vadovas po

⁸¹ Šiuo požiūriu būdinga ir 1854 m. sausio 6 d. A. H. Kirkoro ranka knygeleje *Памятная книжка Виленской губернии* užrašyta dedikacija E. Tiškevičiui: *Laskawemu i najzacniej / szemu Eust. Hr. Tyszkiewiczowi / protektorowi wszystkich szla / chetnych przedsięwzięć do / zebrania i zachowania / pamiątek naszego starego / miasta* („Maloningajam ir garbingajam gr[afui] Eust[achijui] Tiškevičiui, globėjui visų kilnių sumanymų renkant ir saugojant mūsų senojo miesto paminklus“). Žr. *Памятная книжка Виленской губернии на 1854 год*, Вильна: в Типографии Осипа Завадзкого, 1854 [įrašas prieš antraštinį lapą]. Žr. *VUB*, sign. PK/1854.

⁸² A. H. K i r k o r, *Groby wielkokiążęce i królewskie w Wilnie*, Warszawa, 1882 (odbitka z *Gwiazdy* na rok 1882); A. H. K i r k o r, *Bazylika Litewska*, Kraków, 1886 (odbitka z *Przeglądu Powszechnego*).

⁸³ Jan ze Ś l i w i n a [A. H. K i r k o r], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, Wilno, 1856. Kaip ir visus Vilniaus laikotarpio darbus, taip ir šį A. H. Kirkoras siuntė recenzuoti T. Narbutui. Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Vilniaus T. Narbutui į Šiaurius, 1853 m. vasario 27 d., *LMAVB RS*, f. 18–185/13, l. 671v.

⁸⁴ A. K. K i r k o r, *Историко-статистические очерки г. Вильно, В память пребывания Государя Императора Александра II в Вильне 6 и 7 сентября 1858 г.*, издание Виленской археологической комиссии, Вильно: в Типографии Осипа Завадзкого = *Na pamiątkę pobytu Najjaśniejszego Cesarza Jego Mości Alexandra II w Wilnie 6 i 7 Września 1858*, wydanie Komisji Archeologicznej Wileńskiej, Wilno, 1858, s. 13–168. Šios studijos trečioji dalis *Достопримечательности города Вильно* (žr. ten pat, p. 123–168) laikytina pirmuoju Vilniaus vadovu rusų kalba. Žr. M. B r e n s z t e j n, min. veik., p. 26. Vadovui būdingų bruožų (kompoziciniu požiūriu) galima matyti ir jau 1854 m. knygoje *Черты из истории и жизни литовского народа* = *Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwiu* spausdintame rašinyje *Литовския древности* (с. 7–20). Žr. П. Л а в р и н е ц, *Русские путеводители по Вильносу XIX – начала XX вв.: принципы композиции и отбора предметов, Путеводитель как семиотический объект*, редактор тома Л. Н. Киселева, Tartu, 2008, с. 220–222.

Vilnių buvo darskart išleistas lenkų kalba, o 1864 m. – rusų kalba⁸⁵. Tai labai A. H. Kirkorui būdingas bruožas, rodantis, bent jau pirmajame gyvenimo etape, – indiferentiškumą kalbos veiksmui. Maža to, yra pagrindo manyti, kad vadovas po Vilnių iš pradžių buvo sumanytas (ir net pradėtas rašyti) ne lenkų, o rusų kalba ir buvo skirtas Sankt Peterburgo leidiniui *Библиотека для чтения*⁸⁶. Šių populiarių vadovų perdirbiniu galima vadinti ir 1862 m. pasirodžiusią knygą *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi, oraz do granic na Kowno i Warszawę*, kuri po dvylikos metų taip pat buvo išleista antrą kartą⁸⁷.

Šiaip ar taip, į klausimą, kodėl A. H. Kirkorui taip rūpėjo Vilnius, kaip visada atsakė jis pats: „Vilnius – tai gyva senosios Lietuvos kronika, jos buvusios šlovės ir nuosmukio liudytojas.“⁸⁸ Šiame sakinyje svarbus ne tik žodis „šlovė“, bet ir „nuosmukis“, nes A. H. Kirkorui Vilniaus istorija – ne tik praeities kronika, bet ir gyvoji istorija, tarsi muziejus po atviru dangumi, kuriame galima nugrimzti į gilius apmąstymus tiek apie šio krašto praeitį, tiek apie jo ateitį:

Tad mes ketiname bent prabėgomis apžvelgti Vilniaus praeitį, palydėti skaitytoją siauromis ir kreivomis jo gatvelėmis, aprodyti mūsų bažnyčias, mūsų kapines, kur guli palaidota šitiek veiklių šlovingų vyrų, kur žlugo šitiek vilčių; aprodyti senus mūsų mūrus, su kurie kelia tiek prisiminimų [...]”⁸⁹.

Nes ir praeities priminimas A. H. Kirkorui visada – tik vardan ateities. Šis pasivaikščiojimas po Vilniaus praeitį – iš pradžių pėsčiomis, o vėliau ranka vedžijant plunksną, ne tik dar glaudžiau susiejo su šiuo miestu, bet ir padarė jį tiesiog sakraliu. 1857 m. laiške J. I. Kraševskiui rašė:

Aš iki beprotybės myliu mano Lietuvą, mano Vilnių – mano, nes kai išeinu į miestą, atrodo, kad kiekvienas akmenėlis, kiekvienas šaligatvio stulpelis yra mano [išretinta A. H. Kirkor. – R. G.], kad tai mano gyvenimo dalelė⁹⁰.

Todėl ir išsiskyrimas su Vilniumi tapo didžiule psichologine trauma. Nes Vilnius A. H. Kirkorui buvo ir terapija. 1872 m. laiške Aleksandrui Kotliarevskiui (*Александр Александрович Котляревский*, 1837–1881) jis rašė: „Nieko nepadarysi su lietuviška prigimtimi – visur man

⁸⁵ Jan ze Śliwina [A. H. Kirkor], *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*, wydanie drugie, Wilno, 1859; [A. K. K i r k o r], *Указатель города Вильна, Вильна*, 1864. Pastarasis leidinys buvo akivaizdžiai orientuotas į rusiškąsias Vilniaus įžymybes, maža to, priminė ne tiek turistinį vadovą, kiek statistinį miesto aprašymą. Visa leidinio „laikysena“ liudijo, kad jis užsakytas. Taip pat žr. *Žr. M. Brensztejn*, min. veik., p. 57.

⁸⁶ П. Л а в р и н е ц, *Русские путеводители по Вильнюсу XIX – начала XX вв.: принципы композиции и отбора предметов*, с. 220.

⁸⁷ A. H. Kirkor, *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi, oraz do granic na Kowno i Warszawę*, z planem, Widokami Wilna i Mappą kolei żelaznych, Wilno, 1862; A. H. Kirkor, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznym najbliższych stacyi koleje żelaznych*, Wilno, 1880.

⁸⁸ Jan ze Śliwina [A. H. Kirkor], min. veik., p. 1.

⁸⁹ Ten pat, p. 2.

⁹⁰ Cit. pagal: St. Kirkor, min. veik., p. 25.

bus blogai išskyrus Vilnių [...].⁹¹ Ta pati mintis – ir 1879 m. rašytame laiške J. I. Kraševskiui: „Užsukite į Vilnių – *incognito*, nors porai dienų. Atsigausite.“⁹² Čia A. H. Kirkoras išsako ir savo paties svajonę. Tačiau ilgainiui suvoks, kad šis noras niekada neišsipildys, jį grįžti į šį miestą įmanu jau tik vienu būdu – savo mintis išliejant ant popieriaus. Bet tas (toks) ilgai lauktas grįžimas nebuvo džiaugsmingas. 1874 m. Poznanėje išleistuose prisiminimuose *Obrazki Litewskie. Ze wspomnień Tulacza* sielvartaudamas, kad po 1863–1864 m. buvo barbariškai naikinama viskas, kas anuomet buvo laikoma „neliečiama, didinga ir šventa“ – pradendant kalba, baigiant šventovėmis ir istoriniais atminimais⁹³, emociškai sušuks: „Mūsų Lietuva šiandien – tai didžiulė dykynė, o Vilnius – tai didelis Lietuvos kapas!“⁹⁴

Ši Vilniaus, kaip didelės kapavietės, kaip Lietuvos nekropolio, metafora ilgainiui išvirs į dvi minėtąsias paskutines A. H. Kirkoro studijas. Vilnius jo sąmonėje tarsi sumažės, susitrauks, susikoncentruos tik į Vilniaus katedrą ir jos istorines kapavietes su ten besiilsinčių Lietuvos didvyrių, pirmiausia Vytauto, palaikais; susitelks į tą vienintelę neišniekintą vietą, kurią vėlesnių laikų tyrėjai pavadins „Vilniaus karalių slėniu“⁹⁵. A. H. Kirkoras kvies vaikščioti po tą vis dar tyrą erdvę, lankyti tuos šventus kapus, apžiūrinėti tas puikias freskas ir iš jų žvelgiančius sakralius veidus, skaityti tas šventas inskripcijas. Mokys matyti simbolinę tos vietos prasmę; matyti ne tik religinius, ne tik istorinius, bet ir *politinius* simbolius; lankyti ir kartu kauptis ateičiai; tikės, kad pasivaikščiojimas po Vilniaus katedrą, po tą „uždraustą istoriją“, „[...] ne vienam atskleis tiesą ir tikslus, kurių privalo siekti“⁹⁶. Šis sakinytis – rašytas paskutinėje jo paskutinės knygos *Bazylika Litewska* pastraipoje – testamentinis. Vertas minėti ir faktas, kad ne visuose (sic!) mums žinomuose šios knygos egzemplioriuose ši ištarmė buvo išspausdinta. Bet tai jau atskiro tyrimo tema.

⁹¹ A. H. Kirkoro laiškas iš Krokuvos A. Kotliarovskiui į Sankt Peterburgą, 1872 m. gruodžio 30 d., *Omdel рукописный Российской национальной библиотеки*, ф. 386 (Архив Котляровского А. А.), б. 52, л. 27v. Už šios dar 1992 m. vasario 24 d. Sankt Peterburge nusirašytos citatos patikslinimą nuoširdžiai dėkoju kolegei Vilmai Žaltauskaitei.

⁹² Cit. pagal: St. Kirkor, min. veik., p. 140. Plg.: „[...] ilgiuosi Vilniaus, kurio tikriausiai jau niekada nepamatysiu.“ Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Krokuvos Leonardui Michnevičiui į Vilnių, 1872 m. liepos 4 d., *LLMA*, f. 43, ap. 1, b. 64, l. 1v. Plg.: „Laimingi! Kasmet aplankote Lietuvą!“ Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Krokuvos Eduardui Pavlovičiui į Lvovą, 1884 m. lapkričio 24 d., *Zakład Narodowy im. Ossolińskich*, rkps. 6831/I, k. 99r. Plg.: „Laimingas, kad gali vykti į Lietuvą! Aš ir pasvajoti apie tai negaliu.“ Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Krokuvos Eduardui Pavlovičiui į Lvovą, 1881 m. balandžio 19 d., ten pat, rk. 6841I, k. 25v. „Norėčiau numirti Vilniuje“ – rašė laiške bičiuliui Julijonui Ticijui (*Julian Titius*, 1820–1898). Žr. A. H. Kirkoro laiškas iš Krokuvos J. Ticijui į Vilnių, 1884 m. sausio 3 d., *LMAVB RS*, f. 7, b. 1920, l. 2v. Už nuorodą į Vroclave saugomus dokumentus dėkinga kolegai Domininkui Burbai.

⁹³ Sobarrí [A. H. Kirkor], Przedmowa Autora, Sobarrí [A. H. Kirkor], *Obrazki Litewskie. Ze wspomnień Tulacza*, Poznań, 1874, s. 1.

⁹⁴ Orig.: *Litwa nasza dziś – to wielkie pustkowie, a Wilno – to wielki grób litewski!* Žr. ten pat.

⁹⁵ E. Semełowicz, min. veik., p. 137–140.

⁹⁶ A. H. Kirkor, *Bazylika Litewska*, s. 113.

Vietoje išvadų

Taigi A. H. Kirkoras, o plačiaja prasme ir jo didysis projektas, kurį šių dienų tyrėjai vadina ir sudėtingu, ir drąsiu⁹⁷, pralaimėjo tik iš dalies. Pasiųstos nuorodos ir sudėti akcentai – Vilniaus ir ypač Katedros – tos svarbiausio istorinės atminties saugotojos – vaidmens sureikšminimas, kaip ir sukonstruotas Lietuvai svarbių istorinių figūrų, iki tol tradiciškai tapatintų tik su Lenkijos praeitimi, panteonas, liudijo ne pralaimėjimą, o laimėjimą. Tuose tekstuose buvo labai daug nuorodų ateičiai. Ir tos užuominos – kad ir kaip kontroversiškai ši asmenybė vertinta – buvo išgirstos. Kadaise aušrininkų požiūrį į A. H. Kirkorą pavadinau santūriu⁹⁸. Tačiau lietuvių nacionalinio atgimimo vyrų retorikoje ir laikysenoje buvo daug politinio išskaičiavimo. Ne visada „vardan Lietuvos“ buvo įvardijami vadinamieji vidiniai, asmeniniai, herojai. Panašiai kaip ir T. Narbuto atveju. Tačiau visada padeda faktų kalba. 1854 m. Vilniuje rusų kalba išleista A. H. Kirkoro studija apie Vytautą 1884–1885 m. lietuvių kalba paskelbs du Marijampolės gimnazijos auklėtiniai – Motiejus Puišys (1864–1886), šio kūrinio vertėjas, ir Petras Arminas-Trupinėlis (1853–1885), lietuviško teksto redaktorius⁹⁹. Šias publikacijas – bent jau teoriškai – savo rankose galėjo laikyti ir pats jų autorius. 1886 m. – tai ir A. H. Kirkoro mirties metai – tos pačios prieš kelerius metus Basanavičiaus sukritikuotos studijos iš knygos *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении* fragmentą į lietuvių kalbą išvers Juozas Andziulaitis-Kalnėnas (1864–1916)¹⁰⁰. Tais pačiais metais kūrinių *Groby wielkosiążęce i królewskie w Wilnie* lietuviškai paskelbs Petras Vileišis (1851–1926)¹⁰¹. Po

⁹⁷ М. Долбилов, Д. Сталюнас, min. veik., p. 261; E. Semenowicz, min. veik., p. 37.

⁹⁸ R. Griškaitė, *Auszra* ir Teodoras Narbutas, p. 254.

⁹⁹ [A. H. Kirkoras], Wytautas, Lietuvos didysis kunigaikštis, raso P. A. Trupinėlis, *Niamuno sargas*, 1884, nr. 1 (rugsėjo 26 d.), p. 1; nr. 2 (spalio 3 d.), p. 6–7; nr. 4 (spalio 17 d.), p. 13–14; nr. 5 (spalio 24 d.), p. 17–18; nr. 6 (spalio 31 d.), p. 21–22; nr. 7 (lapkričio 7 d.), p. 25–26; nr. 9 (lapkričio 21 d.), p. 34–35; nr. 11 (gruodžio 5 d.), p. 42; nr. 12 (gruodžio 12 d.), p. 46; 1885, nr. 1 (sausio 8 d.), p. 62; [A. H. Kirkoras], Wytautas, Lietuvos Didysis Kunigaikštis, raso P. Trupinėlis, *Lietuwizkasis balsas*, 1885, nr. 2 (rugsėjo 9 d.), p. 7–8; nr. 3 (rugsėjo 23 d.), p. 11–12; nr. 5 (rugpjūčio 11 d.), p. 18; [A. H. Kirkoras], *Vytautas, didis Lietuvos kunigaikštis*, [iš rusų kalbos sutrumpintai išvertė M. Puišys], paraszė P. A. Trupinėlis, Tilžeje, 1885; [A. H. Kirkoras], Wytautas, didis Lietuvos kunigaikštis, parazė P[etras] A[rminas] Trupinėlis, *Nauja lietuwiżka ceitunga*, 1896, nr. 2, p. 2–3; nr. 3, p. 1; nr. 4, p. 1–2; nr. 6, p. 1; nr. 7, p. 1; nr. 8, p. 1; nr. 9, p. 1; nr. 10, p. 1; nr. 11, p. 2.

¹⁰⁰ [A. H. Kirkoras], Praeities liekanos. Pagal A. H. Kirkora surazė J. A. Kalnėnas, *Žiuronas*, 1886, nr. 28 (liepos 9 d.), p. 110–111; nr. 30 (liepos 22 d.), p. 118–119; nr. 31 (liepos 29 d.), p. 122–123; nr. 34 (rugpjūčio 19 d.), p. 134–135; nr. 36 (rugsėjo 2 d.), p. 142–143.

¹⁰¹ [A. H. Kirkoras], Kapa didžiu kunigaikščiu ir karaliu Vilniuje, suraszyti pagal A. H. Kirkorą, [iš lenkų kalbos vertė P. Vileišis], *Auszra*, 1886, nr. 5, p. 137–143.

dvylikos metų ši knyga bus išleista darkart¹⁰². A. H. Kirkoro vadovą po Vilnių P. Vileišis naudos ir pats rašydamas panašią lietuvišką knygele, kurios taip pat išėjo net dvi laidos¹⁰³. Taigi tarsi pildėsi dar 1880 m., *Auszros* išvakarėse, išsakytas A. H. Kirkoro noras: „[...] kad mūsų jaunimas mylėtų Vilnių ir gimtą šalį taip, kaip mes ją mylėjome ir mylime“¹⁰⁴.

Tačiau aušrininkus žavėjo ne tik šių kūrinių tematika, t. y. tokie ir jų ideologijai svarbūs dėmenys – Vytautas ir Vilnius (su visa šio miesto „sulietuvinimo“ problema¹⁰⁵), bet ir A. H. Kirkoro rašinių forma: stipri emocija, nepaprastas rašytojo įsijautimas. Šiuo atžvilgiu jis net lenkė savo mentorių T. Narbutą. Empatija ir egzaltacija persunkta ir visa A. H. Kirkoro egodokumentika (tai rodo ir šiame rašinyje cituota medžiaga), taigi tai ir kasdienės jo retorikos bruožas. Juolab kad A. H. Kirkoras, kaip ir E. Tiškevičius – ir apie tai ne kartą rašyta, buvo ir teatro žmogus¹⁰⁶. Teatrinio gyvenimo spaudas – toks pagirtinas viešam veikimui angažuotam asmeniui – labai ženklus tiek šių vyrų, tiek jų kūrinio – VSM ir VLAK – laikysenoje. Savo ruožtu – ir tai ypač pabrėžtina – aušrininkų tekstai taip pat labai emocingi ir net teatrališki – ne mažiau kaip jų pirmtakų.

Žvelgiant plačiau, aušrininkų ir A. H. Kirkoro Lietuvos programos skyrėsi ne tiek ir daug. Gal labiausiai – vadinamuoju filologiniu aspektu. Nors ir čia VSM ir VLAK kartos istorijoje galima rasti įsimintinų pavyzdžių – kad ir glaudžius ryšius su čekų atgimimo veikėjais, kuriems kalbos dėmuo buvo ypač svarbus, ar paramą M. Akelaičio liaudies bibliotekėlės projektui, E. Tiškevičiaus lietuvių kalbos pamokas ar net jo surašytą lietuvių kalbos žodynėlį – šių dienų istoriografinę sensaciją¹⁰⁷. Taigi apie kalbą ir ši karta diskutavo. Todėl *Auszros* ištarmės apie lietuviškai kalbančią Lietuvą A. K. Kirkorui turėjo atrodyti jeigu ne artimos, tai tikrai atpažįstamos. Juolab kad indiferentiškas

¹⁰² [A. H. Kirkoras], *Kapai didzių kunigaikščių ir karalių Vilniuje*, [iš lenkų kalbos vertė P. Vileišis], Tilžėje, 1898.

¹⁰³ [P. Vileišis], *Praeite Vilniaus ir jo pirmbuvusios akadēmijos*, išleido Nėris, Bitėnai, 1893 (antra laida – ten pat, 1905 m.).

¹⁰⁴ A. H. Kirkor, Od Autora, *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznym najbliższych stacyi koleje żelaznych*, s. 9.

¹⁰⁵ Daugiau apie tai žr. D. Staliūnas, Lietuvos idėja *Aušroje*, *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 279, 286; O. Mastianica, „Bajoras, rašantis lietuviškai“, arba kalbos ir tautinės tapatybės ryšys ankstyvojoje Mečislovo Davainio-Silvestraičio publicistikoje, ten pat, p. 341–342; D. Staliūnas, Lietuvių nacionalizmas ir sostinės problema (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia), *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013/1, 2014, p. 85–99; D. Mačiulis, D. Staliūnas, *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*, Vilnius, 2015, p. 20–73; O. Mastianica, *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*, Vilnius, 2016, p. 124–127.

¹⁰⁶ V. Bakutė, Teatro tema Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos ir Vilniaus senienų muziejaus kūrėjų veikloje, *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*, p. 113–115.

¹⁰⁷ D. Būba, Rankraštinius lenkų-lietuvių kalbų žodynėlis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Wrocław, *Archivum Lithuanicum*, t. 19, 2017, p. 281–292.

ir tolerantiškas kalbos klausimu *Auszros* projekte jis matė daug kitų *ir jo ideologijoje svarbių* dėmenų.

Taigi šiandien derėtų kalbėti ir apie VSM ir VLAK kartos donorystę *Auszros* ideologijai¹⁰⁸; kartos itin savitos, labai intelektualios, dirbusios Lietuvai net ir tada, kai atrodė, kad dirbti jau nėra kam, maža to, veikusios daugiau nei sudėtingomis sąlygomis, išgyvenusios didžiules psichologines traumas. „O iš tikrųjų, nuostabus tai buvo minties, darbo ir veiksmo žmonių būrys!“ – taip apie savo kartą gyvenimo pabaigoje atsilieps ir pats šio straipsnio herojus¹⁰⁹. Šiame kontekste A. H. Kirkoras – tos kartos darbininkas, jos smegenys, lojalistas, bet kartu ir idealistas (sic!), nepritarti *Auszros* projektui tiesiog negalėjo. Tai rodo ne tik minėtos ištarmės laiškuose M. Davainiui–Silvestraičiui, bet ir dar stipresnė, dar tikresnė Lietuvos atgimimo nuojauta, kurią ypač matome 1882 m. gegužę, taigi pačiose *Auszros* išvakarėse, rašytame ir kitiems tyrėjams gerai žinomame A. K. Kirkoro laiške Albertui Liudvikui Žostautui (*Albert Ludwik Zasztowt*, 1850–1918); laiške, kuriame prašė neišvežti savo rinkinių iš Lietuvos – neskurdinti ir taip skurdžios Lietuvos: „Ak, vargšė Lietuva! Mes patys ją apiplėšinėjame.“¹¹⁰ Ir tai žodžiai asmens, kuris kaip tik toje Lietuvoje prarado viską. Tad neatsitiktinai istorikas Virgilis Krapauskas, perfrazuodamas garsiąją Winstono Churchillio ištarmę, A. H. Kirkorą pavadino „mįsle, suvyniota į Paslaptį“¹¹¹. Kaip visada svarbi ir skaičių simbolika. 2018 m. minime 200-ąsias A. H. Kirkoro gimimo ir 100-ąsias atkurtos Lietuvos valstybės metines. Ir tai yra rimta priežastis priminti šią asmenybę – kaip ir kitus VSM ir VLAK komandos narius.

Publikuoti šaltiniai ir literatūra

KIRKOR, Adam Honory. *Bazylika Litewska*. Kraków: Druk Wł. L. Anczyca i Spółki, 1886 (odbitka z *Przeglądu Powszechnego*).

KIRKOR, Adam Honory. *Groby wielkoksiażęce i królewskie w Wilnie*. Warszawa: drukiem Józefa Ungra, 1882 (odbitka z *Gwiazdy* na rok 1882).

KIRKOR, Adam Honory. Od Autora. In: *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznym najbliższych stacyi koleje żelaznych*. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1880, s. [7]–9.

¹⁰⁸ A. H. Kirkoro biografui St. Kirkorui ši mintis atrodė visai logiška. Įsimintinas ir jo knygoje skyriaus pavadinimas: *U kolebki litewskiego odrodzenia narodowego*. St. K i r k o r, min. veik., s. 17–26.

¹⁰⁹ A. H. K i r k o r, Od Autora, s. 7.

¹¹⁰ A. H. Kirkoro laiškas iš Krokuvos A. L. Žostautui į Vilnių, 1882 m. gegužės 30 d., *LMAVB RS*, f. 273, b. 1256, l. 1r. Taip pat žr. J. M u l e v i č i ū t ė, Uždrausti paminklai: Vilniaus senienų muziejaus reorganizavimas ir jo padariniai, *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003/2, 2005, p. 60.

¹¹¹ Orig.: *He was a riddle wrapped in an Enigma*. Žr. V. K r a p a u s k a s, min. veik., p. 35.

[KIRKOR, Adam Honory]. Od Redakcji. *Виленский вестник* = *Kurjer Litewski*, 1860, № 42 (31 мая), с. 410.

[KIRKOR, Adam Honory] JAN ZE ŚLIWINA. *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*. Wilno: Drukarnia A. Marcinowskiego, 1856.

[KIRKOR, Adam Honory] JAN ZE ŚLIWINA. *Przechadzki po Wilnie i jego okolicach*. Wydanie drugie. Wilno: nakład Maurycego Orgelbranda, 1859.

[KIRKOR, Adam Honory] SOBARRI. Przedmowa Autora. In: SOBARRI [Adam Honory KIRKOR]. *Obrazki Litewskie. Ze wspomnień Tulacza*. Poznań: nakładem *Tygodnika Wielkopolskiego*. Czcionkami L. Merzbacha, 1874, s. [1]–3.

KIRKOR, Adam Honory. *Przewodnik po Wilnie i jego okolicach z wykazaniem historycznym najbliższych stacyi koleje żelaznych*. Wilno: nakładem i drukiem Józefa Zawadzkiego, 1880.

KIRKOR, Adam Honory. *Przewodnik. Wilno i koleje żelazne z Wilna do Petersburga i Rygi, oraz do granic na Kowno i Warszawę, z planem, Widokami Wilna i Mappą kolei żelaznych*. Wilno: nakładem i drukiem A. H. Kirkora, 1862.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. Kapai didžiu kunigaikszcziu ir karaliu Vilniuje, suraszyti pagal A. H. Kirkorą. [Iš lenkų kalbos vertė P[etras] Vileišis]. *Auszra*, 1886, nr. 5, p. 137–143.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. *Kapai didžių kunigaikščių ir karalių Vilniuje*. [Iš lenkų kalbos vertė P[etras] Vileišis]. Tilžėje: [Otto Mauderodės spaustuvejė?], 1898.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. Praeities liekanos. Pagal A. H. Kirkora suraže J[onas] A[NDZIULAITIS] KALNENAS. *Žiuronas*, 1886, nr. 28 (liepos 9 d.), p. 110–111; nr. 30 (liepos 22 d.), p. 118–119; nr. 31 (liepos 29 d.), p. 122–123; nr. 34 (rugpjūčio 19 d.), p. 134–135; nr. 36 (rugsėjo 2 d.), p. 142–143.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. *Vytautas, didis Lietuvos kunigaikštis*. [Iš rusų kalbos su trumpintai išvertė M[otiejus] Puišys], parasze P[etras] A[rminas] TRUPINĖLIS. Tilžėje: kaszta ir spauda Mikszo Jurgio, 1885.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. Wytאות, didis Lietuvos kunigaikštis, paraže P[etras] A[rminas] TRUPINĖLIS. *Nauja lietuviška ceitunga*, 1896, nr. 2, p. 2–3; nr. 3, p. 1; nr. 4, p. 1–2; nr. 6, p. 1; nr. 7, p. 1; nr. 8, p. 1; nr. 9, p. 1; nr. 10, p. 1; nr. 11, p. 2.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. Wytאות, Lietuvos didyjis kunigaikštis, razo P[etras] A[rminas] TRUPINĖLIS. *Niamuno sargas*, 1884, nr. 1 (rugsėjo 26 d.), p. 1; nr. 2 (spalio 3 d.), p. 6–7; nr. 4 (spalio 17 d.), p. 13–14; nr. 5 (spalio 24 d.), p. 17–18; nr. 6 (spalio 31 d.), p. 21–22; nr. 7 (lapkričio 7 d.), p. 25–26; nr. 9 (lapkričio 21 d.), p. 34–35; nr. 11 (gruodžio 5 d.), p. 42; nr. 12 (gruodžio 12 d.), p. 46; 1885, nr. 1 (sausio 8 d.), p. 62.

[KIRKORAS, Adomas Honorijus]. Wytאות, Lietuvos Didysis Kunigaikštis, raszo P[etras] TRUPINĖLIS. *Lietuviszkasis balsas*, 1885, nr. 2 (rugsėjo 9 d.), p. 7–8; nr. 3 (rugsėjo 23 d.), p. 11–12; nr. 5 (rugpjūčio 11 d.), p. 18.

[KLACZKO, Julian]. *Odstępcy*. Paryż: w Drukarni L. Martinet przy ulicy Migon 2, 1860.

LASICKIS, Jonas. *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Paruošė Juozas Jurginis. Vilnius: Vaga, 1969.

NARBUTAS, Teodoras. Pratarė. In: Teodoras NARBUTAS. *Lietuvių tautos istorija*, t. 5. Iš lenkų kalbos vertė Ona Slavėnaitė, specialioji redaktorė Reda Griškaitė. Vilnius: Mintis, 2001, p. 61–62.

NARBUTT, Teodor. Białohrud. *Виленский вестник* = *Kurjer Litewski*, 1862, № 37 (11 мая.), c. 298.

NARBUTT, Teodor. Dawniejsza topografja Wilna. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 44–55.

NARBUTT, Teodor. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 6: *Panowanie Witolda w wieku piętnastym*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839.

NARBUTT, Teodor. *Dzieje starożytne narodu litewskiego*, t. 1. Wilno: nakładem i drukiem A. Marcinowskiego, 1835.

[NARBUTT, Teodor]. List Teodora Narbutta [recenzija Vincento Pšialgovskio knygai *Żywoty biskupów wileńskich* (t. 1–3. Sankt Peterburgas, 1862)]. *Виленский вестник* = *Kurjer Litewski*, 1862, № 85 (30 декабря), c. 683.

NARBUTT, Teodor. Niektóre szczegóły z żywota Biskupa Wileńskiego Andrzeja Wasiłły. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 165–170.

NARBUTT, Teodor. O cerkwi Katedralnej czyli Sobornej Greko-Unickiego obrządku byłej w Wilnie. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 215–219.

NARBUTT, Teodor. O herbie miasta Wilna. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 234–237.

NARBUTT, Teodor. Nadania funduszu altarij Witoldowskiej przy kościele Katedralnym Wileńskim. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 207–211.

NARBUTT, Teodor. O Kościele Katedralnym Wileńskim. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 106–115.

NARBUTT, Teodor. O spaleniu w Wilnie roku 1581 ksiąg akatolickich. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 249–253.

NARBUTT, Teodor. O SSS męczennikach, za wiarę chrześcijańską, wschodniego kościoła pomordowanych w Wilnie. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 85–89.

NARBUTT, Teodor. O talarach bitych. *Pamiętniki Umysłowe*, t. 1, 1845, s. 208–210.

NARBUTT, Teodor. O Wileńskiej cerkwi Świętej Parascewii. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historii Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 74–81.

NARBUTT, Teodor. O Wileńskim kościele Świętego Mikołaja. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 179–184.

NARBUTT, Teodor. O Wileńskim kościele Ś. Anny. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 115–133.

NARBUTT, Teodor. Obrys Żywota błogosławionego Wita, Biskupa Lubczańskiego na Litwie. *Pamiętniki Umysłowe*, t. 3, 1846, s. 21–34.

NARBUTT, Teodor. Oprowadzenie Wilna murem obronnym. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 190–205.

NARBUTT, Teodor. Przemowa. In: Teodor NARBUTT. *Dzieje narodu litewskiego*, t. 5: *Od śmierci Gedymina do bitwy nad Worskłą*. Wilno: nakładem i drukiem Antoniego Marcinowskiego, 1839, s. [VI]–X.

NARBUTT, Teodor. Przypomnienie ze starej daty. *Pamiętniki Umysłowe*, t. 3, 1846, s. 1–19.

NARBUTT, Teodor. Ułamek z wędrowki po przyległościach Wilna. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 55–70.

NARBUTT, Teodor. Uwagi nad uwagami. *Teka Wileńska*, 1858, nr 3, s. 358–368.

NARBUTT, Teodor. Wyjątki ze starego rękopisu. *Виленский вестник = Kurjer Litewski*, 1861, № 83 (24 октября), s. 813–814.

NARBUTT, Teodor. Z ustnego opowiadania, stoletniego Kozaka Nikity Korża, urodzonego r. 1730, Maja 30, z pism P. Skalkowskiego. *Pamiętniki Umysłowe*, t. 1, 1845, s. 185–207.

NARBUTT, Teodor. Zabytek mowy czesko-polskiej wieku XV. *Pamiętniki Umysłowe*, t. 1, 1845, s. 211–216.

NARBUTT, Teodor. Zdarzenie wileńskie. In: [Teodor NARBUTT]. *Teodora Narbutta pomniejsze pisma historyczne, szczególnie do historyi Litwy odnoszące się*. Wilno: nakład i druk Teofila Glücksberga, Księgarza i Typografa Wileńskiego Naukowego Okręgu, s. 237–268.

Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui: epistolinis dialogas. Parengė R. Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996.

SYROKOMLA, Władysław. Toast dla Teodora Narbutta, Autora Dziejów Litwy. In: *Poezye Ludwika Kondratowicza (Władysława Syrokomli)*, na rzecz wdowy i sierot autora, t. 6. Warszawa: Skład Główny u Gebethnera i Wolffa, 1872, s. 323.

[VILEIŠIS, Petras]. *Praeite Vilniaus ir jo pirmbuvusios akadēmijos*, išleido Nėris. Bitėnai: Spaustuvėje M. Jankaus, 1893 (antra laida – ten pat, 1905 m.).

КИРКОР, Адам. Великий князь Витовт. In: *Черты из истории и жизни литовскаго народа = Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwii*, составлены, с разрешения начальства, Виленским губернским статистическим комитетом. Вильна: в Типографии Осипа Завадскаго, 1854, с. 21–53.

КИРКОР, А[дам] Г[онорий]. Заседание Виленской археологической комиссии. *Виленский вестник*, 1864, № 147 (22 декабря), с. 1–2.

КИРКОР, А[дам] К[арлович]. Историко-статистические очерки г. Вильно. In: *В память пребывания Государя Императора Александра II в Вильне 6 и 7 сентября 1858 г.*, издание Виленской археологической комиссии. Вильно: в Типографии Осипа Завадзкого = *Na pamięć pobytu Najjaśniejszego Cesarza Jego Mości Alexandra II w Wilnie 6 i 7 Września 1858*. Wydanie Komisji Archeologicznej Wileńskiej. Wilno: drukiem Józefa Zawadzkiego, 1858, с. 13–168.

КИРКОР, Адам. Краткое обозрение деятельности по части статистики в Литовском крае и в особенности в Виленской губернии. In: *Сборник историко-статистических материалов по Виленской губернии*, ч. 1. Вильно: в Типографии А. К. Киркора, 1863, с. [1]–22.

КИРКОР, А[дам] К[арлович]. Литовский язык и литовская мифология. In: [А[дам] К[арлович] КИРКОР; П[антелеймон Александрович] КУЛИШ; П[етр] П[етрович] СЕМЕНОВ]. *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*. Под общей редакцией П[етра] П[етровича] Семенова, т. 3, ч. 1: *Литовское Полесье*. Санкт-Петербург, Москва: Издание книгопродавца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1882, с. 27–42.

КИРКОР, А[дам] К[арлович]. Народности Литовского Полесья и их жизнь. In: [А[дам] К[арлович] КИРКОР; П[антелеймон Александрович] КУЛИШ; П[етр] П[етрович] СЕМЕНОВ]. *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*. Под общей редакцией П[етра] П[етровича] Семенова, т. 3, ч. 1: *Литовское Полесье*. Санкт-Петербург, Москва: Издание книгопродавца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1882, с. 11–26.

КИРКОР, Адам. Остатки языческих обыкновений в Белоруссии. In: *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*. Вильна: в Типографии Феофила Гликсберга типографа Белорусского учебного округа, 1839, с. 481–487.

КИРКОР, А[дам] К[арлович]. Просвещение и народное творчество в Литве. In: [А[дам] К[арлович] КИРКОР; П[антелеймон Александрович] КУЛИШ; П[етр] П[етрович] СЕМЕНОВ]. *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*. Под общей редакцией П[етра] П[етровича] Семенова, т. 3, ч. 1: *Литовское Полесье*. Санкт-Петербург, Москва: Издание книгопродавца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1882, с. 97–136.

КИРКОР, Адам. Прут. Историческое происшествие. In: *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*. Вильна: в Типографии Феофила Гликсберга типографа Белорусского учебного округа, 1839, с. 356–364.

КИРКОР, Адам. Прут. Историческое происшествие. In: *Русская литература в Литве XIV–XX в. в. Хрестоматия*. Составитель Павел Ивинский [et. al.]. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1998, с. 206–208.

КИРКОР, Адам. Смерть поэта. In: *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*. Вильна: в Типографии Феофила Гликсберга типографа Белорусского учебного округа, 1839, с. 365–377.

КИРКОР, А[дам] Г[онорий]. Статистический взгляд на Виленскую губернию. In: *Исторически-статистические очерки Виленской губернии*, изданы с разрешения начальства Виленским губернским статистическим комитетом, ч. 2. Вильна: в Типографии Осипа Завадзкого, 1853, с. 1–105.

[КИРКОР, Адам Карлович]. *Указатель города Вильна*. Вильна: в Типографии А. К. Киркора, 1864.

[КИРКОР, А[дам] К[арлович]; П[антелеймон Александрович] КУЛИШ; П[етр] П[етрович] СЕМЕНОВ]. *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*. Под общей редакцией П[етра] П[етровича] Семенова, т. 3, ч. 1: *Литовское Полесье*. Санкт-Петербург, Москва: Издание книгопродавца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1882, с. 1–232; [КИРКОР, А[дам] К[арлович]; Сергей Василевич МАКСИМОВ; П[етр] П[етрович] СЕМЕНОВ]. *Живописная Россия: Отечество наше в его земельном, историческом, племенном, экономическом и бытовом значении*. Под общей редакцией П[етра] П[етровича] Семенова, т. 3, ч. 2: *Белорусское Полесье*. Санкт-Петербург, Москва: Издание книгопродавца М[аврикия] О[сиповича] Вольфа, 1882, с. 233–490.

[ЛЮБОЙКО, Иван (?)]. Предисловие. In: *Опыты в русской словесности воспитанников гимназий Белорусского учебного округа*. Вильна: в Типографии Феофила Гликсберга типографа Белорусского учебного округа, 1839, с. I–VIII.

Памятная книжка Виленской губернии на 1854 год. Вильна: в Типографии Осипа Завадзкаго, 1854.

Черты из истории и жизни литовского народа = Iszrynkimaj isz Giwenima ir Apraszima Letuwiu. Составлены, с разрешения начальства, Виленским губернским статистическим комитетом. Вильна: в Типографии Осипа Завадзкаго, 1854.

BAKUTYTĖ, Vida. Teatro tema Vilniaus laikinosios archeologijos komisijos ir Vilniaus senienų muziejaus kūrėjų veikloje. In: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. *Mokslo straipsnių rinkinys*. Sud. R. Griškaitė ir Ž. Būčys. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 111–126.

BERENIS, Vytautas. Teodoras Narbutas ir jo „Lietuvių tautos istorija“. In: Teodoras NARBUTAS. *Lietuvių tautos istorija*, t. 1. Iš lenkų kalbos vertė R. Jاسas. Vilnius: Mintis, 1992, p. 17–17 (antra knygos laida: Vilnius: Mintis, 1998, p. 10–11).

BERESNEVIČIUS, Gintaras. Lietuvių ir lenkų istoriografija apie lietuvių mitologiją XIX a. pirmoje pusėje. *Literatūra*, t. 48 (5): *Projekto „Littera“ darbai: Lietuvių tapatybė XIX a. – XX a. pradžios literatūros ir kultūros diskursuose*, 2006, p. 13–28.

BERESNEVIČIŪTĖ-NOSÁLOVÁ, Halina. *Lojalumų krizė: Lietuvos bajorų politinės sąmonės transformacija 1795–1831 metais*. Vilnius: Vaga, 2001.

BRENSZTEJN, Michał. *Adam Honory Kirkor: wydawca, redaktor i właściciel drukarni w Wilnie od roku 1834 do 1867*. Wilno: Skład Główny w Księgarni św. Wojciecha, 1930.

BŪČYS, Žyngintas. „Bastionas nuo šiaurės vėtrų“: senienų užuovėjoje. In: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. *Mokslo straipsnių rinkinys*. Sud. R. Griškaitė ir Ž. Būčys. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 19–28.

BURBA, Domininkas. Rankraštinių lenkų–lietuvių kalbų žodynėlis Eustachijaus Tiškevičiaus dokumentų rinkinyje Vroclave. *Archivum Lithuanicum*, t. 19, 2017, p. 281–292.

FAINHAUZAS, D[avidas]. Slaptas caro valdžios dokumentas apie 1846 metus Lietuvoje ir Baltarusijoje (Adomo Kirkoro „Kelionės dienoraštis“). *Valstybinio V. Kapsuko vardo universiteto mokslo darbai. Istorijos-filologijos mokslų serija*, t. 5, 1958, p. 201–209.

FAJNHAUZ, Dawid; NOSEK, Stanisław. Kirkor, Adam Honory. *Polski słownik biograficzny*, t. 12. Wrocław, Warszawa, Kraków: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1966–1967, s. 475–478.

FRĄCZEK, Magdalena. Adam Kirkor i Muzeum Starożytności w świetle krakowskich archiwaliów. In: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915). Mokslo straipsnių rinkinys*. Sud. R. Griškaitė ir Ž. Būčys. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 233–249.

FRĄCZEK, Magdalena. Adam Honory Kirkor – przyczynek do stanu badań. *Acta Albaruthenica*, 2012, t. 12, s. 183–197.

FRĄCZEK, Magdalena. Petersburskie czasopisma Adama Honorego Kirkora. *Europa Orientalis. Studia z Dziejów Europy Wschodniej i Państw Bałtyckich*, 2013, nr 4, s. 103–118.

GRIŠKAITĖ, Reda. *Auszra* ir Teodoras Narbutas. *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 191–270.

GRIŠKAITĖ, Reda. Leidėjai ir skaitytojai. In: Teodoras Narbutas. *Lietuvių tautos istorija*, t. 4. Vilnius: Mintis, 1997, p. 17–42.

GRIŠKAITĖ, Reda. Lietuvos provincijos intelektualų grupės formavimasis ir raida (XIX a. pradžia – XIX a. 7 dešimtmetis): bendrieji tyrimo aspektai. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013/1, 2014, p. 24–56.

GRIŠKAITĖ, Reda. Simono Daukanto ir Teodoro Narbuto epistolinis dialogas. In: *Simono Daukanto raštai. Laiškai Teodorui Narbutui: epistolinis dialogas*. Parengė R. Griškaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 11–170.

GRIŠKAITĖ, Reda. Teodoras Narbutas, arba Apie tai, „kaip nereikia rašyti istorijos“. *Metai*, 2014, nr. 12 (gruodis), p. 122–136.

JURGINIS, Juozas. Tyrinėjimų apžvalga. In: *Apie žemaičių, kitų sarmatų bei netikrų krikščionių dievus*. Paruošė Juozas Jurginis. Vilnius: Vaga, 1969, p. 59–87.

KIRKOR, Stanisław. *Przeszłość umiera dwa razy. Powieść prawdziwa*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 1978.

KRAPAUSKAS, Virgil. *Nationalism and Historiography: The Case of Nineteenth-Century Lithuanian Historicism*. New York: East European Monographs, Boulder Distributed by Columbia University Press, 2000.

KULAKAUSKAS, Antanas. Lietuva „Vaizdingosios Rusijos“ leidinyje. In: Adomas Honoris KIRKORAS. *Lietuva nuo seniausių laikų iki 1882 metų*. Iš rusų kalbos vertė V. Visockas. Vilnius: Mintis, 1995, p. 5–10.

LUKŠIENĖ, Meilė. *Lietuvos švietimo istorijos bruožai XIX a. pirmojoje pusėje (Pedagogikos darbai, t. 4)*. Kaunas: Šviesa, 1970.

MACEIKA, Juozas. Adomas Honoris Kirkoras. Jo gyvenimas ir darbai. In: Adomas Honoris KIRKORAS. *Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes*. Iš lenkų kalbos vertė K. Uscila. Vilnius: Mintis, 1991, p. 5–15 (antra knygos laida: Vilnius: Mintis, 2012).

MAČIULIS, Dangiras; STALIŪNAS, Darius. *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2015.

MASTIANICA, Olga. „Bajoras, rašantis lietuviškai“, arba Kalbos ir tautinės tapatybės ryšys ankstyvojoje Mečislovo Davainio-Silvestraičio publicistikoje. *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 331–346.

MASTIANICA, Olga. *Bajorija lietuvių tautiniame projekte (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia)*. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016.

MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. Adomas Honorijus Kirkoras: tarp Lietuvos, Lenkijos ir Baltarusijos. *Lietuvių Atgimimo istorijos studijos*, t. 8: *Asmuo: tarp tautos ir valstybės*. Sud. Egidijus Motieka, Rimantas Miknys, Raimundas Lopata. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 194–223.

MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. Kas skyrė ir kas jungė lietuvius bei lenkus XIX a. viduryje. *Istorija*, t. 40, 1999, p. 12–18.

MERKYS, Vytautas. Neleistinos lietuviškos dainos knygoje „Iszrynkimai isz Gywenima ir Apraszyna Letuwiu“ (1854 m.). *Kraštotyra*, Vilnius: Lietuvos TSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugija, 1970, p. 57–67.

MULEVIČIŪTĖ, Jolita. Uždrausti paminklai: Vilniaus senienų muziejaus reorganizavimas ir jo padariniai. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2003/2, 2005, p. 45–64.

SEMENOWICZ, Ewa. *Kreacja tożsamości kulturowej Litwy w pracach Wileńskiej Komisji Archeologicznej i Muzeum Starożytności w latach 30.–70. XIX wieku*. Warszawa: Semper, 2012.

SPEIČYTĖ, Brigita. Lietuvių kalbos archeologija: Pranciškaus Vilčinskio laišakai Eustachijui Tiškevičiui. In: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915)*. Mokslo straipsnių rinkinys. Sud. Reda Griškaitė ir Žyngintas Būčys. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 87–110.

STALIŪNAS, Darius. Lietuviškojo patriotizmo pėdsakai XIX a. viduryje. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2000, 2001, p. 310–325.

STALIŪNAS, Darius. Lietuvių nacionalizmas ir sostinės problema (XIX a. pabaiga – XX a. pradžia). *Lietuvos istorijos metraštis*, 2013/1, 2014, p. 85–99.

STALIŪNAS, Darius. Lietuvos idėja *Aušroje*. *Archivum Lithuanicum*, t. 15, 2013, p. 271–292.

STOLZMAN, Małgorzata. *Czasopisma Wileńskie Adama Honorego Kirkora*. Warszawa, Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1973.

URBANAVIČIUS, Vytautas. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų ir didikų panteonas Vilniuje*, Vilnius: Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valdovų rūmai, Vilnius, 2018.

ZASZTOWT, Leszek. *Kresy: 1832–1864. Szkolnictwo na ziemiach litewskich i ruskich dawnej Rzeczypospolitej*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii Nauki PAN, 1997.

ВОЛОДИНА, Татьяна. Адам Киркор и краевая историография в контексте трансформации Российской империи в XIX в. *Историк в меняющемся пространстве российской культуры*, ред. Н. Н. Алеврас [и др.]. Челябинск: Каменный пояс, 2006.

ДОЛБИЛОВ, Михаил; СТАЛЮНАС, Дариус. *Обратная Уния: из истории отношений между католицизмом и православием в Российской империи (1840–1873)*. Вильнюс: Lietuvos istorijos institutas, 2010.

ЛАВРИНЕЦ, Павел. Адам Киркор. In: *Русская литература Литвы (XIX – первая половина XX века)*. Вильнюс: Petro ofsetas, 1999, с. 38–44.

ЛАВРИНЕЦ, Павел. Русские путеводители по Вильнюсу XIX – начала XX вв.: принципы композиции и отбора предметов. In: *Путеводитель как семиотический объект*. Редактор тома Л. Н. Киселева. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 2008, с. 219–239.

ЛЕВИН, Д[митрий] Э[ммануилович]. Первые столичные рецензии на памятные книжки Виленской губернии (1852–1854 г. г.). *Белорусский сборник*, вып. 1, 1998, с. 41–62.

РЕЙТБЛАТ, Абрам. Адам Гонорий Киркор и Фаддей Булгарин: взаимосвязи и идейная близость. In: *Kova dėl istorijos: Vilniaus senienų muziejus (1855–1915). Mokslo straipsnių rinkinys*. Sud. R. Griškaitė ir Ž. Būčys. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2015, p. 233–249.

РЕЙТБЛАТ, А[брам] И[льич]. *Видок Фиглярин: Письма и агентурные записки Ф. В. Булгарина в III отделение*. Публикация, составление, предисловие и комментарии А. И. Рейтблата. Москва: Новое литературное обозрение, 1998.

РЕЙТБЛАТ, А[брам] И[льич]. „Поляк примерный“. In: А[брам] И[льич] РЕЙТБЛАТ. *Фаддей Венедиктович Булгарин: идеолог, журналист, консультант секретной полиции. Статьи и материалы*. Москва: Новое литературное обозрение, 2016, с. 163–176.

ФЕДУТА, Александр. Земляки (Ф. В. Булгарин и А. Г. Киркор: к истории взаимоотношений). In: Александр ФЕДУТА. *Сюжеты и комментарии*. Вильнюс: Европейский гуманитарный университет, 2013, с. 33–67.

BETWEEN THE OLD AND THE NEW LITHUANIA: TESTAMENTARY STATEMENTS OF ADAM HONORY KIRKOR (1818–1886)

Summary

REDA G R I Š K A I T Ė

The idea to write this article was suggested by the intersection and obvious irrationality of two facts, namely an overly critical attitude of certain pioneers of Lithuanian nationalism that first and foremost flocked around the *Auszra* (later *Aušra*; 1883–1886) newspaper towards publisher, man of letters, and historian Adam Honory Kirkor (1818–1886) and more than enthusiastic support of the ideas advocated by the *Auszra* in A. H. Kirkor's statements. The author of the article strives to search for the reasons behind the said contradiction and in a way rearrange the focus points in A. H. Kirkor's biography and creative work which have been divided into two stages: “Narbutt” and “Vilnius”. The comparative aspect also plays an important role in the analysis, i.e. A. H. Kirkor's attitude is first of all revealed against the background of the personality and ideas of Teodor Narbutt (1784–1864), the most prominent Lithuanian historian of the first half of the 19th century.

The research revealed that it was T. Narbutt's work *Dzieje narodu litewskiego (Deeds of the Lithuanian Nation)*, vol. 1–9, Wilno, 1835–1841) where Kirkor and his environment found the basic ideological pillars. By virtue of T. Narbutt, Vytautas the Great related topics found their way to A. H. Kirkor's works. The component of Vilnius is also discussed through A. H. Kirkor and T. Narbutt's relation with the city. T. Narbutt viewed Vilnius as a mere chronicle of the past, whereas A. H. Kirkor perceived the city as an open air museum evoking deep contemplations not only about the region's past but also about its future. Eventually the concept of Vilnius in A. H. Kirkor's mind would focus around the cathedral and its historical tombstones with the remains of Lithuania's heroes resting thereunder.

A. H. Kirkor teaches to read the symbolic meaning of the site, to see not only religious and historical but also political symbols, visit the sacred space and accumulate energy for the future.

Hence, A. H. Kirkor's references and emphases, prominence given to the role of Vilnius and particularly to the Cathedral – the most important guardian of historical memory – as well as the pantheon of historical figures significant to Lithuania, which hitherto had been traditionally attributed to Poland's past, suggest of victory rather than defeat. These texts contained numerous references to the future. And these hints, no matter how controversially A. H. Kirkor was perceived, were heard by the followers of the *Auszra* movement. The ample translations of A. H. Kirkor's works to Lithuanian corroborate the fact.

From a more general perspective, A. H. Kirkor's program of Lithuania and that of the followers of the *Auszra* movement were not so different after all – most disagreements were attributable to the so-called philological aspect. However, there were discussions regarding language related issues among the representatives of A. H. Kirkor's generation as well. Thus, the *Auszra*'s statements of the Lithuanian speaking Lithuania must have been familiar or at least recognizable to A. H. Kirkor. Therefore today we should speak about the contributions of the Vilnius Museum of Antiquities and Vilnius Temporary Archaeological Commission to the *Auszra* ideology; a particularly unique and particularly intellectual generation that worked for the sake of Lithuania when it seemed that there was nothing to work for, was active in the most difficult conditions, and underwent huge psychological traumas. In this context A. H. Kirkor – the hands and brain of that generation, a loyalist but at the same time also an idealist could not have disapproved of the project pursued by the *Auszra* followers.

Gauta 2017 m. lapkričio mėn.
Priimta 2018 m. sausio mėn.

Reda Griškaitė – humanitarinių mokslų daktarė, Lietuvos istorijos instituto XIX a. istorijos skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja. Mokslinių interesų kryptis – XIX a. Lietuvos romantinė istoriografija, intelektualinė Lietuvos bajorijos aspiracijos.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, Vilnius.

El. paštas: redahistoria@gmail.com

